

Makale Geliş | Received: 29.10.2022
Makale Kabul | Accepted: 29.03.2023
Yayın Tarihi | Publication Date: 30.03.2023
DOI: 10.20981/kaygi.1195821

Karun ÇEKEM

Arş. Gör. Dr. | Res. Assist. Dr.
Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, İzmir, TR
Ege University, Faculty of Letters, Department of Philosophy, Izmir, TR
ORCID: 0000-0003-1115-4382
karuncekem@gmail.com

Faydacılığın ve Deontolojinin Ötesinde: Hayvan Etiği İçin İhtimam-Temelli Bir Çerçeve¹

Öz: Akademik bir disiplin olarak çağdaş hayvan etiği, ortaya çıktığı 1970'lerden bu yana ağırlıklı olarak faydacı ve deontolojik/hak-temelli yaklaşımların egemenliği altında olmuştur. Ne var ki bu yaklaşımlar hayvanlara muamelemizdeki problemleri adil bir şekilde çözmekteki yetersizlikleri nedeniyle pek çokları tarafından da eleştirilmiştir. Bu çalışmada, feminist ihtimam etiği geleneğinden gelen belirli bir eleştiriye odaklanacak ve faydacı ve deontolojik yaklaşımlar arasındaki kayda değer benzerlikleri ve bu yaklaşımların problemlerini feminist bir bakış açısıyla değerlendireceğim. Görünüşte karşıt olan bu iki yaklaşım arasındaki ortak nitelikleri ise şöyle sıralayacağım: 1) duyguları ahlaki yargılarımızın dışında bırakmakta ısrar etme, 2) hayvanlarla olan ilişkilerimizi temelde bir çatışma ilişkisi olarak düşünme ve bunun sonucunda da hayvanlara karşı salt negatif ödevlerimize yoğunlaşma, 3) hayvanlara karşı ödevlerimizi onlarla ortak olarak taşıdığımız niteliklerde temellendirme ve 4) bağlamsallıktan ziyade evrensel, soyut ahlaki ilkeleri tercih etme. Çalışmamda bu nitelikleri sırasıyla ihtimam-temelli alternatiflerle kıyaslayacak ve hayvan etiğinde ihtimam-temelli bir yaklaşımın hayvan etiğindeki problemlerimize ne bakımlardan daha tatminkâr sonuçlar önerdiğini göstermeye çalışacağım.

Anahtar Kelimeler: Hayvan Etiği, İhtimam Etiği, Hayvan Hakları, Bakım Etiği, Özen Etiği, Feminist Etik

¹ Bu çalışma Ege Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından desteklenmiştir. Proje No: 22988. This study is supported by Ege University Scientific Research Projects Coordination Unit Project Number: 22988. Ayrıca çalışmamı okuyup bana ufuk açıcı önerilerde bulunan Cem Kamözüt'e de çok teşekkür ederim.

Beyond Utilitarianism and Deontology: A Care-Based Framework For Animal Ethics

Abstract: As an academic discipline, contemporary animal ethics has been dominated by utilitarian and deontological/rights-based approaches ever since its emergence in the 1970s. However, these approaches have also been criticised by many for their inadequacy in justly solving the problems regarding our treatment of animals. In this study, I will examine critiques of utilitarian and deontological approaches in animal ethics from the perspective of the feminist care tradition and evaluate their similarities and shortcomings. I will identify the common characteristics of these seemingly opposed views as 1) insisting on excluding emotions from our moral judgments, 2) viewing our relationship with animals primarily as one of conflict and focusing solely on our negative duties towards them, 3) grounding our duties towards animals on our shared qualities, and 4) favoring universal, abstract moral principles over contextuality. I will respectively compare these characteristics with care-based alternatives and demonstrate how a care-based approach in animal ethics offers more favorable solutions to our problems in animal ethics.

Keywords: Animal Ethics, Care Ethics, Animal Rights, Ethics of Care, Feminist Ethics

Giriş

Çağdaş hayvan etiğinin yaklaşık elli yıllık tarihi boyunca insan olmayan hayvanlara karşı ahlaki yükümlülüklerimizin ne olduğu, bu yükümlülükleri nerede temellendirmemiz gerektiği ve hayvanların da tıpkı insanlar gibi birtakım vazgeçilemez haklara sahip olup olmadığı meseleleri sıkça tartışılmıştır. Bu tartışmalara ise ağırlıklı olarak modern etikteki en popüler yaklaşımlar olagelmış faydacı yaklaşım ve deontolojik/hak-temelli yaklaşım egemen olmuştur. Gelgelelim 1990'lardan itibaren farklı etik geleneklerden bu yaklaşımların problemlerine ve yetersizliklerine işaret eden eleştiriler de ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu çalışmada bu geleneklerden birine, feminist ihtimam etiği geleneğine ve bu gelenek içerisinden faydacı ve deontolojik yaklaşımlara yöneltilebilecek eleştirilere odaklanacağım. Çalışmamın devamında önce hayvan etiğindeki faydacı ve deontolojik yaklaşımları kısaca tanıttığım, daha sonra bu yaklaşımların feminist, ihtimam-temelli bir eleştirisini yapacak, bu esnada da ihtimam temelli bir hayvan etiğinin her iki yaklaşıma kıyasla hangi bakımlardan daha doyurucu bir alternatif önerdiğini ortaya koymaya çalışacağım.

1. Hayvan Etiğinde Faydacı ve Deontolojik Yaklaşımlar

Peter Singer'ın 1975 yılında yayımlanan *Hayvan Özgürleşmesi* (2018) adlı kitabı çağdaş hayvan etiği için bir milat olmuştur. Faydacı bir düşünür olan Singer, insan olmayan hayvanların da tıpkı insanlar gibi acı çektiğini ve yalnızca diğer insanlarla değil fakat insan olmayan hayvanlarla da menfaatimizin bu bakımdan ortak olduğunu öne sürer. Başka insanlara karşı ahlaki yükümlülüklerimizi onların acı çekebilme kapasitesine dayanarak temellendirirken, yine acı çekebilen varlıklar olan hayvanları ahlak alanına dahil etmememiz Singer'a göre irrasyonel ve tutarsız bir tutumdur. Singer bu tutumu 'türcülük' olarak adlandırır. Türcülük, kendi türümüzden olan varlıkları hiçbir rasyonel gerekçeye dayanmadan, yalnızca bizimle aynı türden oldukları için kayırmak demektir ve Singer'a göre tıpkı ırkçılık gibi ortadan kaldırılması gereken bir ayrımcılık türüdür. Singer, *Hayvan Özgürleşmesi* adlı kitabında klasik faydacılığa daha yakın durarak, haz ve acı duyma kapasitelerinde temellenen bir hayvan etiği öne sürerken, *Pratik Etik* (1993) kitabının ikinci edisyonu gibi daha geç dönem eserlerinde ise hazlardan ziyade *tercihlere* dayalı bir faydacılığı benimser. 'Tercih faydacılığı' olarak da adlandırılan bu yaklaşımın klasik/hazcı faydacılıktan farkı, bu yaklaşımın toplam hazzı veya mutluluğu azami seviyeye çıkarmayı değil, fakat mümkün olduğunca çok sayıda insanın kişisel tercihlerinin tatminini amaçlamasıdır. Nasıl ki klasik faydacılıkta duyarlı varlıkların hazları ve acıları faydacı hesaplamaya dahil ediliyorsa, tercih faydacılığında da bir tercihte bulunabilen varlıkların tercihleri, dolayısıyla faydası, hesaplamaya dahil edilmelidir. Gelgelelim her iki faydacılık türü de şu bakımdan sorunludur: Toplam hazzı veya tercihlerin tatminini mümkün olduğunca artırmaya çalışmak, yeri geldiğinde çoğunluğun faydasının azınlıkların veya bireylerin faydasının önüne geçmesini, azınlıkların faydasının çoğunluğun faydası uğruna feda edilmesini meşrulaştırma riskini taşır.

Hayvan etiğinde deontolojik/hak-temelli bir yaklaşımı savunan kuramcılara göre tam da bu nedenle insanların sahip olduğu vazgeçilemez, devredilemez temel insan haklarına benzer haklara hayvanlar – ya da en azından kimi hayvanlar – da sahip olmalıdır. Başka bir deyişle nasıl ki acı çekip çekmediklerinden bağımsız olarak diğer insanlara karşı doğrudan birtakım ödevlerimiz varsa, hayvanlara karşı da doğrudan ödevlerimiz vardır. Hayvan etiğindeki bu deontolojik/hak-temelli yaklaşımın kökeni ise Kant'ın ahlak felsefesinde bulunur. Elbette Kant'ın (1991 [1797]) ahlak felsefesinde yalnızca rasyonel ve otonom varlıklara, yani insanlara karşı doğrudan ödevlerimiz vardır. Deontolojik bir hayvan etiğinin ise ahlaki ödevleri Kantçı anlamda bir otonomide temellendiremeyeceği açıktır. Zira bu yaklaşımın en ünlü savunucularından Tom Regan'ın da fark etmiş olduğu gibi, Kantçı anlamda otonomi, yani evrensel-rasyonel bir ahlaki buyruğa bilinçli bir şekilde uyma kapasitesi, insan olmayan varlıkların sahip olmalarının pek de olası görünmediği karmaşıklıkta bir bilişsel altyapıyı gerektirmektedir (1983: 84). Gelgelelim bu ölçüt yalnızca hayvanlara değil, fakat insanların tamamına karşı ahlaki ödevlerimizi temellendirmede de yetersizdir. Zira yalnızca rasyonel ve otonom varlıklara karşı ahlaki sorumluluklarımızın olduğunu kabul ettiğimizde, komada olan insanları, kimi zihinsel engellileri ve bebekleri sorumluluk alanımızın dışında bırakmış oluruz. Regan ise otonomiyi salt Kantçı anlamıyla düşünmeye mecbur olmadığımızı öne sürmekte, Kantçı otonomi anlayışına bir alternatif olarak “tercih otonomisi” olarak adlandırdığı bir otonomi anlayışını önermektedir. Buna göre, bir varlığın tercihlere sahip olması ve bu tercihleri yerine getirmek için belli bir hedefe doğru harekete geçebilmesi, o varlığın otonom olduğu anlamına gelir (Regan 1983: 84-85). Pek çok hayvanın Kantçı anlamda olmasa da bu anlamda otonom olduğu açıktır: Onlar birtakım arzulara sahiptirler, bu arzuları tatmin etmek için birtakım tercihlerde bulunurlar ve belli yönlerde harekete geçerler. Hayvanları otonom failer olarak düşündüğümüzde hayvanların da birtakım temel haklara sahip olmaları gerektiğini veya hayvanlara karşı da birtakım doğrudan ödevlerimizin olması gerektiğini iddia edebilir hâle geliriz. Özetle, deontolojik yaklaşıma göre,

nasıl ki her birey insan, insan olmak bakımından birtakım temel insan haklarının taşıyıcısı ve onların ihlal edilmesinin çoğunluğa fayda sağlayacağı durumlarda dahi bu haklar ihlal edilemezse, hayvanlar da faydadan veya zarardan bağımsız olarak birtakım temel haklara sahip olmalıdır. Regan, Singer'ın insan olmayan hayvanlara karşı doğrudan 'ödevlerimizi' temellendirdiğine ancak 'haklarını' kabul etmediğine dikkat çekerek Singer'ı eleştirir (1983: 218).

Deontolojik yaklaşımın perspektifinden bakıldığında faydacı yaklaşımın başka problemleri de vardır. Örneğin Regan, klasik faydacılığı failleri yalnızca birer haz ve acı haznesine indirgediği için de eleştirmektedir (1983: 205-206). Regan'a göre bu yaklaşım yalnızca haznelerin içindekileri, yani hazzı ve acıyı kendinde değerli gördüğü, 'haznelere' niçin değer vermemiz gerektiğine dair ise iyi bir açıklama sunamadığı için problemlidir. Elbette burada Regan'ın eleştirisi doğrudan Singer'a yöneltilmemiştir, zira Singer haz ve acı merkezli klasik faydacılığı değil, tercih faydacılığını savunmaktadır. Singer, salt duyarlı ve bilinçli varlıklarla özbilinçli varlıklar arasında bir ayırım yaparak, salt duyarlı ve bilinçli varlıkların herhangi bir tercihte bulunamayacağını, bu nedenle onların birer 'hazneye' indirgenebileceğini söylerken, özbilinçli varlıkları tercih yapabilen varlıklar olarak diğerlerinden ayırt eder. Özbilinçli varlıklar Singer'a göre salt birer hazneye indirgenemezler ve onları öldürmek, onların tercihlerini ihlal etmek anlamına geleceği için ahlaki olarak yanlıştır (Regan 1983: 208-209). Öte yandan Regan'a göre Singer'ın tercih faydacılığı da içinde birtakım problemler barındırmaktadır. Regan'a göre pek çok hayvanın yaşamaya devam etme yönünde 'bilinçli' bir tercihinin olmadığı göz önüne alındığında, 'tercih' kavramını kullanmak da sorunlu hâle gelmektedir. Regan 'tercih' yerine 'çıkar' kavramını kullanmayı önererek, bir varlığı öldürmenin ne zaman ahlaki olarak yanlış olacağını şu formülle ifade eder: "A'yı öldürmenin doğrudan A'ya yapılmış bir yanlış olmasının bir yeter koşulu, yaşamın sürmesinin A'nın çıkarına olmasıdır" (1983: 208).

Singer'ın duyarlı/bilinçli varlıklar ile özbilinçli varlıklar arasında yaptığı ayrıma bir diğer güçlü eleştiri ise Hart'tan gelir. Hart'a göre Singer, özbilinçli varlıkların niçin salt birer 'hazneye' indirgenemeyeceğini ikna edici bir şekilde açıklayamamaktadır. Klasik faydacılıkta birer haz ve acı haznesine indirgenmiş olan bu varlıkları tercih faydacılığında salt birer 'tercih haznesi' olarak görmemize ve niceliksel bir ölçümün sonunda, en yüksek miktarda doyurulmuş tercihe ulaşmak adına tercihleri olan kimi varlıkları yok saymamıza engel olacak şey tam olarak nedir (aktaran Regan 1983: 209-210)? Regan'a göre eğer Singer'ın kabul ettiği gibi ahlaki doğrunun ve yanlışın ölçüsü tercihlerin tatminiye, bunun acımasız bir hayvan endüstrisinin devamlılığına hizmet edebileceği de açıktır, zira pek çok insan bu endüstrinin devam etmesi için bilinçli tercihlerde bulunmaktadır. Doğrunun ve yanlışın ölçüsü tercihler olduğunda ve insanların tercihleri hayvanların tercihlerinin önüne geçtiğinde, hayvan endüstrisinin adil olmadığını da savunamaz hâle geliriz (Regan 1983: 222).

Regan ise bazı hayvanlara karşı doğrudan ödevlerimizi ve onların devredilemez haklarını, onların da tıpkı insanlar gibi bir içsel değere sahip olmalarında temellendirir. Bu hayvanlar, haz ve acı duymalarından, başkalarına sağladıkları faydadan, başkalarının gözündeki değerlerinden veya birtakım tercihlere sahip olmalarından bağımsız olarak içsel bir değere sahiptirler (Regan 1983: 235-236). Regan, içsel değeri birtakım erdemlerin veya yetkinliklerin kazanılması ile ilişkilendiren ve varlıkları bu bakımdan bir değer hiyerarşisinde konumlandıran Aristotelesçi etiğe de karşı çıkar. Regan'a göre içsel değer, farklı derecelerde sahip olunabilecek bir şey değildir. Bir varlığın içsel değeri ya vardır ya da yoktur. İçsel değere sahip olan her varlık bu bakımdan eşit gözetilmelidir (Regan 1983: 237, 240-241). İçsel değere sahip olan varlıklar ise Regan'a göre bir-yaşamın-öznesi olan varlıklardır. Bir yaşamın öznesi olmak demek Regan'a göre salt canlı olmak demek değildir. Örneğin patatesler ve kanser hücreleri de canlıdır ancak onlar bir yaşamın öznesi değildir ve onlara karşı doğrudan ödevlerimiz yoktur

(Regan 1983: 242-243). Bir-yaşamın-öznesi olmak, Regan'a göre, salt canlı veya bilinçli olmanın da ötesinde, şu niteliklere sahip olmakla karakterize edilir:

İnançlar ve arzular; algı, hafıza ve kendilerinininki de dahil olmak üzere bir gelecek hissi; haz ve acı duygularıyla birlikte duygusal bir yaşam; tercih- ve refah-çıkarları; arzularının ve hedeflerinin peşinde harekete geçebilme yetisi; zaman içinde psikofiziksel bir süreklilik/kimlik/özdeşlik; ve deneyimsel yaşamlarının kendileri için iyi olup olmaması anlamında bireysel refah – ki bu da mantıksal olarak başkalarına olan faydalarından bağımsız ve yine mantıksal olarak başkalarının ilgisinin nesnesi olmalarından bağımsız olmalıdır (1983: 243).

Bir-yaşamın-öznesi olmak, Regan'a göre içsel değere sahip olmanın gerek ve yeter koşuludur (1983: 245-246). Tıpkı içsel değer gibi, bir-yaşamın-öznesi olma da farklı derecelerde sahip olunabilecek bir nitelik değildir. Bir-yaşamın-öznesi olan varlıklar haz ve acı duyma kapasiteleri bakımından değil fakat salt kendileri bakımından değerli oldukları için, faydacılıkta olduğu gibi onların değerleri bir fayda-zarar hesabıyla nicelikselleştirilemez, hesaplanamaz ve birbirleriyle kıyaslanamaz. Başka bir deyişle Regan'da 'haznenin' kendisi de, içeriğinden bağımsız olarak kendinde değere sahiptir ve bir-yaşamın-öznesi olan her varlık bu bakımdan eşit gözetilmelidir. Memeliler ve bazı kuşlar gibi pek çok hayvanın da tıpkı insanlar gibi bir-yaşamın-öznesi olduğu açık olduğuna göre, onların da tıpkı insanlar gibi, acı çekip çekmemelerinden bağımsız olarak saygı görmeleri ve haklarının tanınması gerekir. Regan'ın deontolojik hayvan etiği, faydacılığın taşıdığı 'çoğunluğun faydası için azınlığın feda edilmesi' riskini bu yolla bertaraf etmiş olur.

Hukukçu ve hayvan hakları savunucusu Gary L. Francione'un abolisyonist yaklaşımı da deontolojik hayvan etiği kuramlarına bir örnektir. Francione da tıpkı Regan gibi Singer'ın faydacı yaklaşımını, bir hayvan hakları kuramı olmaktan ziyade bir hayvan refahı kuramı olarak görür ve eleştirir (1999: 152-153, 2008: 39). Francione, geleceğe yönelik tercihlerde bulunabilen varlıkların, tercihlerde bulunamayan varlıklara göre ahlaki olarak daha değerli oldukları fikrine tıpkı Regan gibi karşı çıkar (2008: 263). Ancak Regan'dan farklı olarak Francione eşit gözetilme ilkesini duyarlılığa (*sentience*) dayandırır. Başka bir deyişle Francione'a göre

Regan'ınki kadar karmaşık bir haklar teorisine ihtiyacımız olmadığı gibi, haklarını tanımamız gereken hayvanlar kümesini bir-yaşamın-öznesi olanlarla sınırlandırmak için de bir nedenimiz yoktur. Pek çok hayvan, Regan'ın bir hak öznesi olabilmenin gerek ve yeter koşulları olarak sıraladığı bir dizi karmaşık bilişsel kapasiteye sahip olmasa da duyarlıdır ve acı çekmektedir. Bu nedenle onların hakları tanınmalıdır (Francione 2008: 40).

Francione kendi kuramında özel olarak hayvanların hukuksal mal statüsüne odaklanır ve ortadan kaldırılması gereken şeyin öncelikle bu statü olduğunu ileri sürer (2008: 40-42). Francione'a göre faydacıların hem hayvanların mal statüsünden vazgeçmeyip hem de onların çıkarlarını insanlarınkiyle eşit bir biçimde gözetmemiz gerektiğini ileri sürmeleri çelişiktir (2008: 272). Francione'a göre eşit gözetilme ilkesi, tıpkı köleliğin kaldırılmasında olduğu gibi ancak hayvanları nesne veya araç olarak görmekten tamamen vazgeçtiğimizde uygulamaya konabilir. Hayvan refahı yasalarının bu denli başarısız olmasının ve her yıl milyarlarca hayvanın öldürülmeye devam etmesinin sebebi, hayvanları eşya veya kaynak olarak görmekten vazgeçmememizdir. Hayvanları birer mal olarak görmekten vazgeçip birer 'kişi' olarak görmeye başlamadığımız sürece, adil bir arada yaşam da asla mümkün olmayacaktır. Hayvanları 'kişi' olarak görmek demek, onların insan 'kişilerle' her bakımdan aynı haklara sahip olabilecekleri anlamına gelmez, fakat eşit gözetilme ve eşya olarak görülmemeye haklarına sahip olacakları anlamına gelir. Eşya veya kaynak olmamak, bir 'kişi' olabilmenin ve diğer haklarımızın da anlamlı olabilmesinin önkoşulu olan en temel hakkımızdır (Francione 2008: 191-192). Özetle, Francione'un savunduğu abolisyonist yaklaşım, hayvanların eşya veya araç statüsünü tamamen reddetmeyi savunur. Öncelikli amacımız onların çektiği acıyı azaltmak veya koşullarını iyileştirmek değil, hayvanların yiyecek, deneyler veya eğlence için kullanımını tamamen ortadan kaldırmak olmalıdır.

Böylelikle faydacı ve deontolojik yaklaşımlar tıpkı modern etikte olduğu gibi çağdaş hayvan etiğinde de egemen yaklaşımlar olmuş, Singer ve Regan gibi

kuramcılar bu yaklaşımları bazı insan olmayan hayvanları da içerecek şekilde genişletmiştir. Çalışmamın devamında bu iki yaklaşımın hayvan etiğindeki kimi problemlerimizin çözümünde niçin yetersiz kaldığını ihtimam merkezli bir perspektiften bakarak serimlemeye çalışacağım. Bunu yapmadan önce ise ihtimam etiğinin faydacılık ve deontolojik etik gibi modern rasyonalist etik kuramlarımızdan hangi noktalarda ayrıldığını kısaca açıklamam yerinde olacaktır.

2. İhtimam Etiği Nedir?

Feminist psikolog Carol Gilligan'ın (2003) Lawrence Kohlberg'in ahlaki gelişim şemasına yöneltilmiş olduğu eleştirilerle birlikte, ihtimam etiğinin (*care ethics* veya *ethics of care*) tohumları da atılmış olur. Kohlberg, insanların ahlaki gelişimlerinin farklı evrelerini tespit etmek amacıyla yürüttüğü araştırmasında katılımcılara kimi ahlaki ikilemler sormuş ve araştırmasının sonunda insanların ahlaki gelişiminin altı evresini ayırt etmiştir. Kohlberg'e göre ahlaki gelişimin ilk evrelerinde insanlar ahlaki değerlerini daha benmerkezci bir şekilde, bireysel çıkarlarını tatmin etme isteğinden veya cezalandırılma korkusundan hareketle oluştururken, ahlaki gelişimin sonraki evrelerine doğru ilerledikçe insanlar ahlaki değerlerini önce yakın çevrelerini, daha sonra ise toplumun faydasını gözetererek oluşturmaktadır. Kohlberg'e göre pek az insanın ulaşabildiği altıncı ve en üst evrede ise, ahlaki değerler evrensel ilkelerden türetilir. Bu evreye ulaşabilmiş olan bireyler, ahlaki doğruları evrensel yasalar olarak formüle ederler ve bu yasalara uymayı kendilerine bir ödev bilerek, bu yasaları ihlal etmemek adına uzlaşımsal ve görelî toplumsal yasaları yeri geldiğinde çiğnemekten imtina etmezler. Kohlberg'in burada Kantçı bir otonomi ve ahlak anlayışını benimsediği açıktır.

Gilligan ise Kohlberg'in araştırmasında ahlaki gelişimin en üst evrelerine ulaşanların ağırlıklı erkek katılımcılar olduğunu, kadınların ise ahlaki kararlarını daha ziyade yakın çevrelerini gözetererek almalarından ötürü daha geri aşamalarda kaldıklarını tespit eder. Gilligan, Kohlberg'in çalışmasındaki kadın katılımcıların kendilerine sorulan sorulara verdikleri yanıtları analiz ettiğinde, kadınların verdiği

yanıtlarla erkeklerin verdiği yanıtlar arasında hiyerarşik bir şekilde farklı gelişim evrelerine yerleştiremeyecek, daha temel bir yaklaşım farklılığı görür. Öncelikle, kendilerine sorulan ahlaki ikilemlere verdikleri yanıtlarda erkeklerin ağırlıklı olarak daha açık ve kesin yanıtlar verdiklerini, kadınların ise bu soruların bir 'ya/ya da' formülüne indirgenmesinden adeta rahatsız olmuş gibi konuştuklarını fark eder. Başka bir deyişle kadınlar, bu sorularda yalnızca iki seçenekle sınırlandırılmış olmaktan hoşlanmayarak, araştırmacıya ek sorular sorarlar, alternatif seçenekler yaratmaya çalışırlar. Bu ikilemlerde anlatılan senaryoları yalıtılmış tekil olaylar olarak görmektense, daha geniş bir bağlama yerleştirerek değerlendirmek isterler. Dahası, bu ikilemlere bir çözüm ararken mümkün olduğunca bu senaryolardaki karakterlerin aralarındaki yakın ilişkilere odaklanır, problemleri bu ilişkileri koparmayacak şekilde çözmeye çalışırlar. Kadınların bu ahlaki ikilemlere görünüşte 'kararsız' yanıtlar vermeleri, onların Kohlberg'in araştırmasında ahlaki gelişimin daha erken aşamalarına yerleştirilmeleriyle sonuçlanmıştır. Oysa Gilligan'a göre, kadınların benimsediği bu yaklaşım, daha 'geri' bir aşamaya yerleştiremeyecek, çok daha temel bir yaklaşım farklılığına işaret etmektedir (2003: 30-31). Kohlberg'in yaklaşımı 'adalet' temelliysen, kadınların yaklaşımı 'ihtimam' temellidir. İlki adalet merkezliysen ve evrensel ahlaki ilkelerden hareket ederken, ikincisi birbirimize karşı sorumluluklarımızı, karşılıklı bağımlılığımızı ve yakın ilişkilerimizi merkeze alır.

1980'lerde ayrı bir etik yaklaşım olarak olgunlaşmaya başlayan ihtimam etiği, kadınların deneyiminin tarih boyunca etikten nasıl dışlanmış olduğunu gözler önüne sermiş, günümüzde ise feminist etikle neredeyse eş anlamlı hâle gelmiştir. Feminist etikçilere göre modern rasyonalist kuramların ahlaki özne mefhumu, ancak kamusal alanda birbirleriyle karşılaşabilen, 'otonom' olabilen erkekleri imlemektedir. Dolayısıyla bu kuramlar, özel alana hapsedilmiş ve bakım emeğini orantısız bir biçimde üstlenmiş kadınların deneyimine daha en baştan uymamaktadır. Dahası, ahlaki özerk ve kendi kendine yetebilen bir özne mefhumu etrafında örmenin kendisi, insana ve ahlaka ilişkin hatalı bir kavrayışın da

göstergesidir. İnsanlar aslında hiçbir zaman 'kendi kendilerine yetmemekte', çocukluk ve yaşlılık dönemlerini bakıma muhtaç bir şekilde geçirmekte, yetişkinlik dönemlerinde de hayatlarını yine birbirlerine karşılıklı bağımlı bir şekilde sürdürmektedirler. Yalnızca iyi yaşamlar sürebilmek için değil, fakat salt hayatta kalabilmek için dahi bakım insanlar için zorunlu bir ihtiyaçtır. Ne var ki insan varoluşunun çok temel bir unsuru olmasına rağmen bakım emeği etik tarihi boyunca yok sayılmış, kamusal alana değil fakat özel alana ilişkin görülmüş, değersiz ve ahlakla ilgisiz sayılmıştır. Değersiz görülen bu emek de bu nedenle ağırlıklı olarak toplumda da değersiz görülen kadınlara, göçmenlere ve yoksullara yüklenmiştir. İhtimam etiği ise modern etikte merkeze konan ve yüceltilen otonominin ve bağımsızlığın bir yanılısına olabileceğine, ya da en iyi ihtimalle, birilerinin bu görünmez bakım emeğini üstlenmesi şartıyla, koşullu olarak mümkün olabileceğine dikkat çeker. İhtimam etiği tam da bu eleştiriden hareketle modern rasyonalist kuramlara alternatif bir ahlak, alternatif bir ilişkilene tarzı ve alternatif bir kamusallık önerir. Benimseyeceğimiz ahlaki yaklaşım bağımsızlık, otonomi veya kendi kendine yetmeyi merkeze alacağına, pekâlâ karşılıklı bağımlılığımızda, yardımlaşmada, birbirimize karşı özgül sorumluluklarımızda, dayanışmada ve ihtimam göstermede temellenebilir.

O halde ihtimam etiğinin sacayaklarını oluşturan temel kabulleri şu şekilde özetleyebiliriz: Öncelikle bu yaklaşıma göre, öznelere girdikleri ilişkileri önceleyen, tamamlanmış varlıklar değildir. Öznelere ilişkilerde kurulur ve bu ilişkilerde farklı şekillerde konumlanırlar. Otonomi de benzer bir şekilde 'verili' bir niteliğimiz değil fakat ilişki olarak ve farklı derecelerde kazandığımız bir niteliktir. Bu ilişkiselliğimiz ve karşılıklı bağımlılığımız, insani varoluşun ve birbirimize ihtimam göstermemizin temelinde yatan şeydir. İkincisi, ihtimam etiğinin bakış açısından bakıldığında, ahlakta soyut, evrensel yasalar ve ilkeler tesis etmek mümkün değildir. İhtimam etiği her şeyden önce birbirimizin somut ihtiyaçlarını gözetmemiz gerektiğini savunur. Bu ihtiyaçların ne olacağının durumdan duruma ve kişiden kişiye değişiklik göstereceği açıktır. Dolayısıyla farklı ihtiyaçlar, farklı koşullar ve

farklı ilişkiler her durumu kendi bağlamı içerisinde ele almamızı gerektirir. Dahası ihtimam, yalnızca birbirimizin ihtiyaçlarını tanıyıp bu ihtiyaçları karşılamak için bir sorumluluk duygusu hissetmemizden de ibaret değildir. Bu sorumluluk duygusunun aynı zamanda bizi harekete geçirmesi ve bu ihtiyaçları karşılamak için yetkin ve özenli bir şekilde davranmamızdır. Son olarak, ihtimam etiği bakım emeğinin dağılımındaki orantısızlıkları ve adaletsizlikleri analiz etmeye de özel bir önem verir. Her ne kadar hepimiz karşılıklı olarak birbirimize bağımlı olsak da, kimi bireylerin, örneğin çocukların, yaşlıların ve kimi engellilerin bakıma farklı nedenlerle daha fazla muhtaç oldukları da bir gerçektir. Bu durum, taraflardan birinin başkalarına fazlaca bağımlı hâle gelerek otonomisini tamamen yitirmesiyle veya istismarla sonuçlanabileceği gibi, bakım emeğini üstlenenlerin himayeci bir pozisyona yerleşmesiyle veya bakım verenlerin orantısız bir iş yükünü üstlenmeleriyle de sonuçlanabilir. Tam da bu nedenle Joan Tronto (1993) gibi kimi politika felsefecileri, söz konusu adaletsizliklerin önüne geçebilmenin tek yolunun, ihtimam temelli yaklaşımın kendisini bireysel ilişkilerimizle sınırlandırmakla yetinmemesi ve kurumlarımızın da ihtimam odaklı hale getirilerek bakım odaklı politikaların yürürlüğe konması olduğunu söylemiştir. Günümüzde ise ihtimam etiği yalnızca özel, bireysel ilişkilere dair olmaktan çıkmış, sağlık, eğitim, ekoloji gibi alanlarda da benimsenir hâle gelmiştir. Çalışmamın devamında, bu yaklaşımı hayvan etiğine nasıl uygulayabileceğimizi ele alacağım. İhtimam etikçilerinin modern rasyonalist etik kuramlara yöneltmiş oldukları eleştirinin bir benzerini, hayvan etiğinde bu kuramların en ünlü temsilcileri olan Singer ve Regan'ın faydacı ve deontolojik yaklaşımlarına yöneltecek ve ihtimam perspektifli bir yaklaşımla bu kuramların problemlerini ortaya koymaya çalışacağım.

3. İhtimam Etiğinin Perspektifinden Faydacı ve Deontolojik Hayvan Etiğinin Problemleri ve Bunlara Önerilebilecek Alternatifler

İhtimam etiğinin perspektifinden bakıldığında, yukarıda birbirine karşıt iki yaklaşım olarak tarif edilen faydacı ve deontolojik yaklaşımlar arasındaki ortaklıklar, aralarındaki farklılıklardan daha fazladır. Bu ortak nitelikler şöyle sıralanabilir: 1) Akıl-Duygu karşıtlığında akıldan yana tavır almaları ve duyguları ahlakın alanının dışında bırakmaları, 2) Hayvanlarla kurduğumuz ilişkileri her zaman bir çatışma ilişkisi olarak düşünmeleri ve bunun sonucunda da hayvanlara karşı salt 'negatif' yükümlülüklerimize (hayvanlara nasıl 'davranmamamız' gerektiğine) odaklanmaları, 3) Hayvanlara karşı ahlaki yükümlülüklerimizi onların insanlarla taşıdıkları ortak niteliklerden hareketle temellendirmeleri ve 4) Evrensel ve soyut ahlaki ilkelerden hareket etmeleri. İhtimam temelli bir yaklaşım ise bunlara karşı şu alternatifleri önerir: 1) Akıl-Duygu karşıtlığına karşı çıkarak, ahlakta duygulara da önemli bir rol atfetme, 2) Hayvanlarla kurduğumuz ilişkilerin salt bir çatışma ilişkisi olarak kavranmasına karşı çıkarak hayvanlarla ilişkilerimizi güçlendirmeye odaklanma ve bunun sonucunda da hayvanlara karşı salt negatif yükümlülüklerimiz üzerine değil, fakat 'pozitif' yükümlülüklerimiz (hayvanlara nasıl 'davranmamız' gerektiği) üzerine de düşünme, 3) Hayvanlara karşı yükümlülüklerimizi onlarla ortak olarak taşıdığımız niteliklerden hareketle değil, hayvanlarla kurduğumuz ilişkilerden hareketle temellendirme ve 4) Ahlaki problemleri somut koşulları içerisinde ve bağlamından yalıtmadan ele almaya özel bir önem verme. Şimdi sırasıyla bu önerileri açıklayalım.

3.1. Faydacı ve Deontolojik Yaklaşımlardaki Akıl-Duygu Ayrımının Bir Eleştirisi

Aralarındaki tüm farklılıklara karşın, Singer da Regan da rasyonalist bir hayvan etiği önerirler. Her ne kadar her iki filozof da salt rasyonel varlıklara değil, fakat rasyonel olmayan varlıklara karşı da ahlaki sorumluluklarımızın olduğunu ileri sürseler de, ahlaki sorumluluğun kendisini bizim rasyonel varlıklar olmamızda

temellendirirler. Singer ve Regan, ahlaki karar alma mekanizmalarında aklın önemine ısrarla vurgu yaparlar ve duyguların bu mekanizmaların dışında tutulması gerektiğini düşünürler (Donovan 2006: 306). Örneğin Singer, ünlü kitabı *Hayvan Özgürleşmesi*'nin 1975 yılındaki ilk baskısına yazdığı önsözde, hayvan özgürleşmesi hareketinin salt kediler ve köpekler gibi 'sevimli' ev hayvanlarına karşı hissettiğimiz sevgi, merhamet ve şefkat duygularıyla bir ilgisinin olmadığını, bu hareketin akla seslenen bir özgürleşme mücadelesi olduğunun ısrarla altını çizer (2018: 38-40). Singer'a göre her ne kadar hayvanların çektiği ıstırapın boyutları hakkında bilgi sahibi olmanın bizde öfke ve hiddet gibi duygular uyandırması normal ve sağlıklıysa da (2018: 40) ve hayvanlara karşı merhamet duyguları beslemenin kendisinde yanlış bir şey yoksa da (2018: 361), yine de Singer'a göre böyle bir mücadele salt duygulara seslenerek evrenselleştirilemez. Gelgelelim kitapta, Singer'ın duyguları işin içerisine karıştırmanın yalnızca yetersiz olmayıp, mücadele için zararlı olduğunu düşündüğünü belli edecek cümleleri de vardır: "Hayvanlara zulmedilmesine karşı çıkanları yufka yürekli 'hayvanseverler' olarak göstermek, insan dışı hayvanlara nasıl davranmamız gerektiği meselesinin ciddi siyasal ve ahlaksal tartışmalar alanından tamamıyla dışlanmasına yol açtı" (2018: 39). Nitekim *Hayvan Özgürleşmesi*'nin 1975 Baskısına Önsöz'ü Singer'ın eşiyle birlikte 'hayvansever' bir kadın tarafından çaya davet edilmesini anlattığı bir anekdotla başlar. Singer burada, kedileri ve köpekleri çok sevdiğini söyleyen bu kadının Singer'a ve eşine jambonlu sandviç ikram etmesindeki çelişkiye dikkat çeker. Oysa kendisi ve eşi hayvanlara bu anlamda duygusal bir ilgi veya sevgi duymamakta, meseleye rasyonel bir tarzda yaklaşarak hayvanlara acı çektirilmesine karşı çıkmaktadır (2018: 38-39).

Tıpkı Singer gibi Regan da kendi hayvan hakları kuramının merhamete veya duygulara katiyen hitap etmediğini, bu meselenin bir adalet meselesi olduğunu vurgular. *The Case for Animal Rights* kitabının önsözünde, hayvan hakları savunucularının eğer 'irrasyonel' veya 'duygusal' davrandıkları yönündeki suçlamalardan kurtulmak istiyorlarsa, duygularını işin içine karıştırmamaları ve

rasyonel soruşturmaya sadık kalmaları gerektiğini yazar (1983: xii). Metnin devamında, ideal ahlaki yargının sahip olması gereken altı nitelikten üçü olarak akılsallığı, tarafsızlığı ve soğukkanlılığı sıralar. Ahlaki yargılarımızda duygusal davranmanın tarafsızlığın önünde bir engel olduğunu, hakkında yargı vereceğimiz olay hakkında yeterince bilgi sahibi olamamamıza neden olacağını, bunun sonucunda da karar alma süreçlerini bulandırarak yanlış kararlar almamıza neden olacağını söyler (1983: 127-129). Yine kitabının hayvan etiğindeki mevcut yaklaşımları eleştirdiği başka bir kısmında Regan, “Zalimlik-Merhamet Görüşü” (*Cruelty-Kindness View*) olarak adlandırdığı bir yaklaşımdan ve bu yaklaşımın yetersizliklerinden söz eder (1983: 195-199). Regan ‘edimler’ ile ‘zihin durumlarını’ birbirinden ayırarak, bir edimi gerçekleştirirkenki zihin durumumuzun ne olduğunun veya bu edimi gerçekleştirirken ne hissettiğimizin, bu edimi gerçekleştirmenin ahlaki olarak doğru olup olmadığıyla bütünüyle ilgisiz olduğunu öne sürer. İşte Regan’a göre zalimlik ve merhamet de kaçınılmaz olarak failin zihin durumuna veya karakterine göndermede bulunduğu, hayvanlara karşı ahlaki yükümlülüklerimizle doğrudan bir ilişkileri yoktur.

İhtimam etiğinin perspektifinden bakıldığında Singer ve Regan’ın yukarıda sözünü etmiş olduğum ‘adalet’ temelli yaklaşıma daha yakın durdukları ve bu bakımdan benzeştikleri açıktır. Adalet temelli yaklaşımın erkeklikle ve ihtimam temelli yaklaşımın ise kadınlıkla özdeşleşmesinin izlerine de yine burada rastlamak mümkündür. Feminist düşünürlerin de göstermiş olduğu gibi, Batı düşünce tarihi boyunca akıl ve duygu birbirinden keskin bir biçimde ayrılmış, akıl erkeklikle, duygular ise kadınlıkla özdeşleştirilmiştir. Duygular, akıl tarafından denetim altına alınması gereken, küçümsenen ve ahlakın alanından dışlanması gereken şeyler olarak görülmüştür. Batı düşünce tarihi boyunca kadınların rasyonel olmaktan çok duygusal olarak nitelendirilmeleri ve dışlanmaları, hayvan etiği alanında da yansımaları bulmuştur. Örneğin Luke’a göre kadın hayvan hakları savunucuları, hayvan özgürleşmesi veya hayvan hakları hareketi içinde fazlaca duygusal ve histerik bulunmuş ve ciddiye alınmamışlardır (1999: 291). Singer’ın kitabının

önsözünde, tam da hayvan özgürleşmesinin niçin duygularla bir ilgisinin olmadığını açıklamak isterken anlatmayı seçtiği anektodun, 'hayvansever bir kadın'la ilgili olması tesadüf değildir (Donovan 1990: 350-351). Adams ve Gruen da Singer'ın *Hayvan Özgürleşmesi*'ni yazarken fikirlerini büyük ölçüde Rosalind Godlovitch ve Bridig Brophy gibi kadın yazarlardan aldığına fakat bu yazarların isimlerini nadiren zikrettiğine dikkat çekerek, kadınların hâlihazırda öne sürmüş oldukları görüşlerin ancak erkek filozoflar tarafından dile getirildiklerinde ciddiye alındıklarını söylemektedir (2022: 14-15). Adams ve Gruen'a göre eleştirel hayvan kuramcıları da görüşlerinin pek çoğunu ekofeministlerin görüşlerinden ya birebir almış ve kendine mal etmiş ya da bu görüşleri ilk defa dile getiren kadınları tamamen yok saymıştır (2022: 31-32).

DeGrazia da benzer şekilde hayvan etiği literatüründe Singer ve Regan'dan önce kadınların bu alana yapmış oldukları katkıların görmezden gelindiğine, oysa kadınların faydacılık ve deontolojik yaklaşıma alternatif oluşturabilecek önemli görüşler öne sürmüş olduklarına değinir (1999: 112). DeGrazia'ya göre özellikle görmezden gelinen önemli yaklaşımlardan biri Mary Midgley'inkidir. Midgley, ahlakta yakın ilişkilerin ve bu ilişkilerin doğurduğu sempati duygusunun da önemli bir yerinin olduğunu kabul etmiştir (DeGrazia 1999: 113; Palmer 2010: 53). Midgley'in ana akım literatürde Singer ve Regan kadar kendine yer bulamamış olması, tıpkı Kohlberg'in araştırmasında ihtimam temelli düşünen kadınların ahlaki gelişimin daha geri bir aşamasında görülmeleri gibi, akıl-duygu ikiciliğinin erkeklikle özdeşleşen 'akıl' yanının kabul görerek, kadınlıkla özdeşleşen 'duygu' yanının dışlanması bir sonucudur.

Luke'a göre hayvan etiğindeki başat söylemlere ataerkil normların egemen oluşunun tek göstergesi, bu söylemlerde yalnızca aklın ve duyguların birbirinden keskin bir biçimde ayrılması değil, fakat aynı zamanda bu söylemlerde ahlaki tartışmanın adeta argümanların silahlar gibi kullanıldığı bir savaş alanı gibi tasvir edilmesidir (1999: 291-292, 295-298). Luke'un Regan'ın otobiyografik bir

metninden yaptığı bir alıntıda Regan'ın kullandığı dil ve felsefi tartışmayı tasvir etme tarzı özellikle dikkat çekicidir:

The Case for Animal Rights, tarafımdan, hayvan hakları mücadelesinde düşünsel bir *silah* olarak tasarlanmıştır ve umuyorum ki öyle işlev görecektir. Hareketteki herkesi *tuhaf, aptal, aşırı duygusal, irrasyonel, bilgisiz ve mantıksız* gören hayvan hakları karşıtlarına aksini kesin olarak ispat etmek istedim. *The Case for Animal Rights* benim bu suçlamaları, bu suçlamaları yapan *bilgisiz, mantıksız, dikkatsiz, irrasyonel, tuhaf, aptal ve aşırı duygusal* insanların *gırtlığına zorla tıkma* girişimimdir (Regan'dan aktaran Luke 1999: 296-297, eser isimleri hariç italik vurgular bana aittir).

Özetle, ihtimam etiğinin perspektifinden baktığımızda faydacı ve deontolojik yaklaşımlarda tespit edebileceğimiz ve eleştirebileceğimiz ilk ortaklık, bu yaklaşımların akli duygulardan koparması, duygulara karşı akli yüceltmesi ve akli erkeklikle, duyguları ise kadınlıkla özdeşleştiren düşünce geleneğini sürdürmesidir.¹ İhtimam temelli bir hayvan etiği ise bunun aksine empati, sempati ve şefkat gibi kapasitelerimize ahlakta kurucu bir rol atfeder. Dahası, bu kapasitelerimizin akıl yetimizden keskin bir şekilde ayrılabilmesi fikrine de karşı çıkar. Regan'ın ideal ahlaki yargının sahip olması gereken altı nitelikten biri olarak tarafsızlığı sıraladığına ve tarafsızlığın da duyguların dışarıda bırakılmasıyla sağlanabileceğini düşündüğüne yukarıda değinmiştim. İhtimam temelli bir yaklaşım ise kendimizi duygularımızdan arındırarak daha doğru ahlaki kararlar alacağımız fikrine itiraz eder.

3.2. Hayvanlara Karşı Ahlaki Yükümlülüklerimizin Salt 'Negatif' Yükümlülükler Olarak Formüle Edilmesinin Bir Eleştirisi

Luke (1999: 300-301), ana akım hayvan etiğinde ataerkil normların egemen oluşunun bir diğer göstergesinin, bu kuramların insan-hayvan ilişkisini temelde "anti-sosyal" bir ilişki olarak resmetmesi olduğunu söyler –ki bu, yukarıda

---

¹ Söz konusu ataerkil normlar yalnızca faydacılıkta veya deontolojik etikte değil, fakat 'derin ekoloji' gibi insan-merkezciliğe ve akıl-merkezciliğe karşı çıkan alternatif yaklaşımlarda da tespit edilebilir. İnsanı insan-olmayan dünyadan bağımsız ve bu dünyaya üstün bir varlık olarak değil, fakat geniş bir ekosistemin bir parçası olarak tasavvur eden derin ekoloji hareketinde de, erkeklikle özdeşleşen avlanmak ve et yemek gibi etkinlikler yüceltilmekte, çiftlik hayvanlarından ziyade avcı, 'vahşi' hayvanlarla özdeşleşilmektedir. Derin ekolojinin detaylı bir feminist eleştirisi için bkz. Davis 1995.

Regan'dan yaptığım alıntıda da göstermeye çalıştığım gibi, ahlaki tartışmayı rakiplerin birbiriyle çatıştığı bir savaş sahası gibi tasavvur etme eğilimiyle de yakından ilintilidir. Hayvan etiğindeki modern rasyonalist yaklaşımlar, insan-hayvan ilişkisini de temelde bir çatışma ilişkisi olarak okur ve esasında karamsar bir insan doğası anlayışına sahiptir: İnsanlar denetlenmediği ve hayvanların hakları güvence altına alınmadığı takdirde insanlar bencilce onlara zulmetmeye devam edecektir. Bu durum, faydacı ve deontolojik yaklaşımların ağırlıklı olarak hayvanlara karşı 'negatif' yükümlülüklerimizin ne olduğuna, yani hayvanlara ne 'yapmamamız' veya onlara nasıl 'davranmamamız' gerektiğine odaklanmaları ile sonuçlanmıştır. Bu karamsar tutumun açık bir örneğini Francione'da (2008: 304-305) da görebiliriz. Francione, özellikle de evcil hayvanlarla kurduğumuz ilişkilere şüpheyle yaklaşır ve bu ilişkileri ele alırken özel olarak insanların hayvanlara ne şekillerde zarar verebileceklerine, hayvanları farklı şekillerde nasıl istismar edebileceklerine odaklanır. Ona göre evcil hayvanlara iyi davranmak tamamen bizim insafımıza kalmıştır.

İnsanların evcil hayvanlarla kurdukları ilişkilerde hayvanların gerçekten de istismar edilebilecekleri ve kimi zaman da şiddet gördükleri elbette inkâr edilemez. Bu hayvanların salt mülk statüsünde olmaları ve yasalar tarafından yeterince iyi bir şekilde korunmamaları da yine azımsanamayacak derecede önemli bir sorundur. Öte yandan Francione bu olgudan hareketle hızlıca, evcil hayvanların tamamen yasaklanması gerektiği sonucuna sıçrar. Onlarla kurduğumuz ilişkileri bir istismar ilişkisinin ötesinde düşünmenin, hayvanlarla birlikte adil yaşamının imkânlarını hiç sorgusuzca, hayvanlarla kuracağımız olumlu ilişkilere yer bırakmaz (Vance 1999: 172). Francione'un abolisyonist hayvan etiğine göre 'adil evcilleştirme' bir oksimorondur. Evcilleştirme doğası gereği adil olamaz, çünkü hayvanları insanlara çaresizce bağımlı kılar ve hayvanları haysiyetsizleştirir. Abolisyonistlere göre bu zamana dek evcilleştirmiş olduğumuz hayvanlara karşı –onları kendimize bağımlı kılmış olduğumuz için, onların ihtiyaçlarını karşılamak yönünde– pozitif birtakım yükümlülüklerimiz vardır; ancak bundan böyle hiçbir hayvanı evcilleştirmemek de

bir o kadar önemli bir yükümlülüğümüzdür (Donaldson ve Kymlicka 2016: 89-90). Evcil olmayan yaban hayvanlarına karşı ise pozitif yükümlülüklerimizin olduğu söylenemez. Örneğin Regan, yaban hayvanlarına karşı esas yükümlülüğümüzün, onlara “karışmamak”, onları “kendi hâllerine bırakmak” (aktaran Gruen 2011: 182) olduğunu söyler. Regan’ın benimsediği bu yaklaşım, Curtin’in de dikkat çekmiş olduğu gibi, liberal hak nosyonuyla uyum içindedir: Liberalizmde en önemli hak, “yalnız bırakılma hakkı”dır (2022: 70).

İhtimam temelli bir perspektiften bakıldığında ise bu yaklaşımın insan-hayvan ilişkisini oldukça çarpık ve yetersiz bir şekilde tasavvur ettiği görülür. Öncelikle insanların hayvanlarla ilişkisi her zaman salt bir çatışma ilişkisi olmak zorunda değildir. İnsan olmayan hayvanlarla istismar içermeyen, adil, şefkatli, özenli ve tarafların yaşamlarını zenginleştirecek ilişkiler kurmak mümkündür. Bu ilişkilerin nasıl kurulacağına ve güçlendirileceğine odaklanmayan bir hayvan etiği insan-hayvan ilişkilerinin kapsamlı, doyurucu bir tablosunu çizemeyecektir. Benzer şekilde ihtimam etiği, bağımlılığın haysiyetsizlikle özdeşleştirilmesine de karşı çıkar; zira yukarıda da sözünü etmiş olduğum gibi, ihtimam etiğinde karşılıklı bağımlılığımız, ihtimam gösterebilmemizin ontolojik temelidir ve kendisinden kaçınamayacağımız bir şeydir. Dolayısıyla ihtimam temelli bir yaklaşım, hayvanlarla insanların alanlarının keskin bir şekilde ayrılabilceği varsayımına baştan karşı çıkar. Donaldson ve Kymlicka’nın (2016) da hatırlattığı gibi, evcil hayvanlarla, çiftlik hayvanlarıyla ve yaban hayvanlarıyla farklı derecelerde ve farklı tarzlarda karşılıklı bağımlılık ilişkilerimiz vardır. İnsanlarla hayvanları çok daha karmaşık bir ilişkiler ağı içine yerleştiren ihtimam temelli bir hayvan etiğinde esas olan, bu ilişkileri koparmak veya inkâr etmek değil, fakat onları doyurucu ve adil bir şekilde sürdürmeye odaklanmaktır. Bu da, ihtimam temelli bir yaklaşımın hayvanlara karşı salt negatif yükümlülüklerimizi formüle etmekle yetinemeyeceği ve onlara karşı pozitif yükümlülüklerimiz üzerine de düşünmesi gerektiği anlamına gelir. İhtimam etiği, yukarıda da sözünü etmiş olduğum gibi, özgül ihtiyaçlara yönelik pozitif bir ilgiyi merkeze alır. Şüphesiz faydacı ve deontolojik yaklaşımlar da hayvanların

ihtiyaçlarının ne olduğuna ilgi göstermiştir, ancak bu ihtiyaçların karşılanmasını pozitif yükümlülükler olarak öne sürmekte çekingen davranmış, daha doğrusu onların temel ihtiyacını bizim onlara müdahale etmeyi veya zulmetmeyi kesmemiz olarak tanımlamışlardır.

Bu noktada özellikle Donaldson ve Kymlicka'nın (2016: 79-81) bu hususa ilişkin son derece aydınlatıcı olan çözümlemesi üzerinde durmamızda fayda vardır. Donaldson ve Kymlicka, hayvan hakları kuramının insan ve hayvan ilişkilerinin karmaşıklığını göz ardı etmesini üç mite bağlar: Faillik miti, bağımlılık miti ve coğrafya miti. Faillik miti, insanın her zaman fail olduğu, hayvanların ise olmadığı ve hayvanların kendi hâllerine bırakıldıkları takdirde insanlardan bağımsız yaşamayı tercih edecekleri mitidir. Oysa hayvanlar da farklı düzeylerde faillik gösterir, isteklerini ve tercihlerini açık bir şekilde belli ederler. Bağımlılık miti, evcil hayvanların insanlara bağımlı, yaban hayvanlarının ise bağımsız olduğuna yönelik bir ayrıma dayanır. Oysa bağımlılık hiçbir zaman mutlak ve tek boyutlu değildir; tıpkı insanların birbirleriyle olan ilişkilerinde olduğu gibi, evcil hayvanların ve yaban hayvanlarının da insanlara farklı dönemlerde farklı tarzlarda bağımlı oldukları ve insanlardan bağımsız oldukları durumlar vardır. Son olarak coğrafya miti ise, 'şehir' ve 'vahşi doğa' gibi mekânsal ikiliklerin olduğunu varsayan mittir. Oysa hayvanlarla mekânsal ilişkilerimiz bundan çok daha karmaşıktır. Dolayısıyla Donaldson ve Kymlicka'ya göre (2016: 94-95) Francione'un görüşü de, insansal alanla hayvansal alanın keskin bir şekilde ayrılabilceği yönündeki, bağımlılık ve otonomiye dair hatalı bir görüşe dayanmaktadır. Bağımlılık her zaman 'haysiyetsizce' olmak zorunda değildir:

Hayli değişken olmakla birlikte bağımlılık, hayatlarımızın kaçınılmaz olgusudur. Bu, haysiyetsizliğe neden olmaz. Haysiyetsizliğe neden olan, ihtiyaçlarımızın bizden daha iyi durumdakiler tarafından aşağılanması, sömürülmesi ve/veya karşılanmamasıdır. Ve haysiyetsizlik, bağımlılık olgusu faillik fırsatlarını engellemek ya da yok etmek için kullanıldığında ortaya çıkar. Evcilleştirilmiş hayvanların (temel haklarının ihlaline ek olarak) korkunç aşağılamalara kaldığına şüphe yoktur. Ancak bu aşağılamaları yalnızca insanlara olan bağımlılık durumuyla eşitlemek hata olur. Haysiyetsizlik, bizim bağımlılığa verdiğimiz yanıtta, hem bize bağımlı olanların ihtiyaçlarını

karşıluyamamamızla hem de evcilleştirilmiş hayvanların kayda değer ölçüde bağımsız faillik geliştirebilecek bireyler olduğunu göz ardı etmemizle oluşur (Donaldson ve Kymlicka 2016: 96-97).

Bu da göstermektedir ki, tam da farklı bakımlardan karşılıklı bağımlılık ilişkilerinde olmamızın kaçınılmazlığından ötürü, ilişkilerin taraflarından hiçbir mutlak bir şekilde otonom olamaz. Regan, Kantçı otonomi ile kendi otonomi anlayışı olan tercih otonomisini birbirinden ayırarak, hayvanların Kantçı anlamda otonom olamayacağını, ancak tercih yapabilme anlamında otonom olduklarını söylemişti (1983: 84-86). Regan çocuklar veya kimi zihinsel engellilerin de Kantçı anlamda otonom olamayacağını, dolayısıyla ahlakın temeline Kantçı bir otonomi anlayışını yerleştirmekte ısrar ettiğimizde bu insanlara karşı ahlaki yükümlülüklerimizi temellendiremeyeceğimizi de haklı olarak öne sürmüştü. Yine de Regan'ın yapmış olduğu bu ayırım, hâlâ, en azından pek çok insanın Kantçı anlamda otonom olduğunu varsayar. İşte ihtimam etiği tam da bu otonomi mitiyle hesaplaşır ve otonominin hiçbir koşulda 'mutlak' olmadığını, fakat her zaman 'ilişkisel' olduğunu savunur. Otonomi ne insanlarda ne de hayvanlarda *a priori* olarak sahip olunan bir şey değil, fakat farklı ilişkilerde farklı derecelerde kazandığımız bir şeydir. Onu nasıl kullanacağımız da yetiştirilme tarzımız, mizacımız, bize sunulan seçenekler, iktidar ilişkileri, sosyoekonomik koşullar vb. pek çok koşula bağlıdır (Gruen 2011: 149-150). Bu, ihtimam etiğinin tüm faileri karşılıklı bağımlılıkları ve ihtiyaçları bakımından birbiriyle eşitlediği anlamına gelmez; aksine, ihtimam etiği, buradaki değişken güç dinamiklerine eğilmeye özel bir önem verir. Evlerimizde bizimle birlikte yaşayan köpekler, yemek ve dışarı çıkma ihtiyaçlarını karşılamak için insanlara bağımlıdır. Ne var ki burada bağımlı olanın yalnızca köpek olduğu, insanın ise bağımsız olduğu fikri yanlıştır. İnsanlar da farklı ihtiyaçlarını karşılamak için hayvanlara ve başka insanlara bağımlıdır. Tıpkı insanlar gibi pek çok başka hayvan türü de, bakım ve dayanışma sayesinde hayatta kalmaktadır. Yine de bu, hayvanlarla aramızda bağımlılık bakımından hiçbir farkın olmadığı ve evcil hayvanlarla kurduğumuz ilişkilerdeki güç dinamiklerinin önemsiz olduğu anlamına gelmez. Her ne kadar hayvanlarla ve başka insanlarla karşılıklı bağımlılık ilişkilerimiz varsa da,

bu ilişkiler sıklıkla asimetrik ilişkilerdir. Örneğin bizi koruyan bazı haklar varken hayvanlar bu hakları taşımamaları sebebiyle istismara insanlardan daha çok açıktır.² Dolayısıyla ahlaki eşit, otonom öznelerin birbiriyle ilişkiye girdiği bir saha olarak tarif etmek ne denli yanıltıcıysa, kırılğanlığımız bakımından hayvanlarla eşitlenebileceğimiz fikri de bir o kadar yanıltıcıdır. İnsanlarla ve insan olmayan varlıklarla bir arada, bir ağ içerisinde var olsak ve pek çok bakımdan karşılıklı olarak birbirimize bağımlı olsak da, bu ilişkilerde farklı biçimlerde konumlanıyor olmamız, yükümlülüklerimizi de değiştirir. İhtimam temelli bir yaklaşım, ortada adaletsiz ve asimetrik bir ilişkilene gördüğü her yerde bu ilişkileri kopararak sorunu çözmeye çalışmaktansa, bu ilişkileri adil bir şekilde güçlendirmeye ve tarafların serpilip gelişebileceği zengin anlatılar ve yaşantılar kurmaya odaklanmalıdır (Vance 1999: 181; Gruen 2022: 162; Donaldson ve Kymlicka 2016; 93-94). Bunun da yolu, özgül ihtiyaçlara karşı duyarlı, özenli bir bakım pratiğinden, yani ihtimamdan geçer.

3.3. Ahlaki Yükümlülüklerimizin Ortak Niteliklerimizden Hareketle Temellendirilmesinin Bir Eleştirisi

Faydacı ve deontolojik yaklaşımlar insan olmayan hayvanlara karşı ahlaki yükümlülüklerimizi, onların 'duyarlılık', 'tercihte bulunabilme' veya 'bir-yaşamın-öznesi olma' gibi nitelikleri insanlarla ortak olarak taşıyor olmalarında temellendirirler. Ana akım hayvan etiğinde oldukça baskın olan bu eğilim, Steiner'a göre kime ahlaki bir değer atfedeceğimizi insanların taşıdığı niteliklerden hareketle belirlediğinden, bir tür elitizm ve insan-merkezcilik riski taşımaktadır (2005: 4-5). Steiner'a göre bu, liberal birey anlayışını hayvanların alanına genişletmekten ibarettir ve varlıkları, kapasitelerinin karmaşıklığına dayanan bir değerler hiyerarşisine yerleştirmekten başka bir şeye yaramaz. Steiner'a göre Singer, hayvanların tercihlerinin tatmin edilmesinin veya ihlal edilmesinin onlara verdiği

---

² Benzer bir asimetri insanlar söz konusu olduğunda da tespit edilebilir. Tıpkı insan bakımında olduğu gibi, hayvan bakımında da bakım emeğini orantısız bir şekilde kadınlar üstlenmektedir. Hayvan bakıcılarının çoğunlukla kadınlar olması ve özellikle de bilimsel araştırmalarda kadın bakıcıların, bilimcilerle hayvanlar arasında bir "aracı" rolü üstlenmesine ilişkin ufuk açıcı bir tartışma için bkz. Birke 1999.

hazı veya acıyı hesaplayabileceğimizi varsayarak insan-merkezcilik tuzağına düşmüştür (2005: 9-10). Regan ise kötü bir şöhrete sahip olan 'cankurtaran botu' örneğinde kendi yaklaşımıyla çelişerek Singer'la aynı noktaya varmıştır. Regan, kendi hayvan hakları kuramında bir-yaşamın-öznesi olan her varlığın eşit gözetilmesi gerektiğini ve onların içsel değerlerinin kıyaslanamayacağını savunmasına karşın, bir cankurtaran botunda bir insan ve bir köpeğin bulunduğu ve bunlardan birinin feda edilmesinin gerektiği bir durumda, köpeğin feda edilmesi gerektiğini söylemiştir (Steiner 2005: 11-12). Steiner'a göre bu örnekte olduğu gibi, hayvanları insanların taşıdığı bir niteliği taşıdıkları ölçüde ahlaki ilgiye değer bulduğumuzda, bunun, bu niteliği daha karmaşık bir şekilde taşıyan varlığı –yani insanı– üstün görmemizle sonuçlanması kaçınılmazdır (Steiner 2005: 224-225).

Ne var ki Steiner'ın eleştirdiği nokta, kanımca bu yaklaşımlardaki esas problem değildir. Bir varlığı ahlak alanına dahil edip etmeyeceğimizi kararlaştırırken, o varlığın bazı nitelikleri taşıyıp taşımadığına bakmamız gerçekten de zorunlu gibi görünmektedir. Başka bir deyişle, bir insana veya bir zürafaya karşı ahlaki ödevlerimizin olduğunu fakat bir kanser hücrelerine veya bir taş parçasına karşı doğrudan ödevlerimizin olmadığını ileri sürüyorsak, bu ayrımı yaparken eninde sonunda bu varlıkların taşıdıkları birtakım nitelikleri gerekçe göstermemiz kaçınılmazdır. Varlıkların taşıdıkları niteliklerden çok, onlarla kurduğumuz ilişkilere odaklanan ihtimam etiği açısından bile, bir noktadan sonra nitelikleri de göz önüne almak gerekecektir. Bir varlığın ihtiyaçlarına özenli bir dikkat gösterebilmem, onunla empati kurabilmem için, bu varlığın benimle ortak bazı nitelikler taşıması gerekir; en basitinden, 'ihtiyaçlarının olması' gerekir. Başka bir varlığın problemlerine, bu varlık benimle birtakım ortak nitelikler taşıdığı için özel bir ilgi duymam, kendimi ona hiyerarşik olarak üstün konumlandırıdığım anlamına gelmez. Aksine, onunla gireceğim olası dayanışma ve ihtimam ilişkilerinin zeminini oluşturur. Örneğin feminist hareket, tüm farklılıklarına rağmen kadınların, kadın olmak bakımından taşıdıkları ortaklıklar sayesinde örgütlü bir mücadele olarak bu denli başarılı olabilmıştır. Hayvan etiğinde ihtimam temelli yaklaşımı savunan en

ünlü düşünürlerden biri olan Carol Adams, *Etin Cinsel Politikası* (2013) adlı çığır açıcı metninde, kadın bedenlerinin sömürülmesi ile hayvan bedenlerinin sömürülmesi arasında benzerlikler kurarak bizi vejetaryenliğe çağırır. Yine ekofeminist düşünürler, doğanın sömürülmesi ile kadınların sömürülmesi arasında önemli benzerlikler kurarlar. Eğer bu sömürüye yalnızca araçsal olarak karşı çıkmış olsaydık, yani hayvanların veya doğanın sömürüsünün ortadan kalkmasının yalnızca kadınların sömürüsünü ortadan kaldıracağı için önemli olduğunu düşünüyor olsaydık, o zaman bir tür hiyerarşiden söz edebilirdik. Ancak eğer bu hayvanların kendilerinde değerli olduklarını düşünüyorsak, bunu onlarla taşıdığımız birtakım ortaklıklara dayanarak yaptığımız açıktır ve bu da her zaman hiyerarşik bir ilişkilenemeye işaret etmek zorunda değildir. Tam da ortak olarak taşıdığımız nitelikler sayesinde birbirimizi umursayabilir ve birbirimize ihtimam gösterebiliriz. Üstelik bu yalnızca insana mahsus bir kapasite de değildir; tür içi ve türler arası bakım ve dayanışma başka hayvanlarda da gözlemleyebildiğimiz bir olgudur. Hayvanların da birbirlerine ihtimam gösterebilmesini sağlayan şey yine ortaklıklardan doğan bir karşılıklıdır.

Duyarlılık veya bir-yaşamın-öznesi olma gibi nitelikler, ihtimam temelli bir hayvan etiği için de katiyen ahlakla ilgisiz nitelikler olamaz. İhtimam temelli bir hayvan etiği, hayvanların acı çekmesinin ahlaki bakımdan bir önem taşımadığını veya hayvanların taşıdıkları niteliklerin beraberinde birtakım ödevler de doğurmadığını, ahlakta önemli olan tek şeyin ilişkilerimiz olduğunu elbette savunamaz. İhtimam etiğinde ilişkilerin özneleri öncelediği doğrudur; ancak kimle ve neyle, nasıl ilişkileneceğimiz de son kertede taşıdığımız niteliklere bağlıdır. Mobilyalarımızla bir kullanım ilişkisi kurup, onlara karşı etik yükümlülüklerimizden söz etmezken, atlarla bir kullanım ilişkisi kurmamızda etik bir problem görebilmemiz, atların taşıdığı ve mobilyaların taşımadığı birtakım niteliklere bağlı olmak durumundadır. Bir köpeğin bacağı kırıldığında onun yaşadığı ıstırabın bizde bir yönelim ve sorumluluk duygusu uyandırması, ancak bir kalem kırıldığında benzer bir sorumluluk duygusu hissetmememiz, köpeklerle taşıdığımız ancak

kalemlerle taşımadığımız ortak birtakım niteliklerden kaynaklanır. Taşadığımız bütün niteliklerin bir dökümü yapılabilsen, kalemlerle de ortak niteliklerimizin olduğu görülebilirdi; gelgelelim bu ortak nitelikler onlara karşı ahlaki yükümlülüklerimizi temellendiren nitelikler değildir. Bir yılanla duyarlı varlıklar olmak bakımından ortaklaşırız ve bu bizi ahlaki olarak ona karşı sorumlu kılar. Bir köpekle de duyarlı varlıklar olmak bakımından ortaklaşırız; ancak buna ek olarak bacakları olan varlıklar olmak bakımından da ortaklaşırız. Bu da köpeklere karşı, yılanlara karşı olmayan özel birtakım yükümlülükler doğurur: Örneğin köpeklerin bacaklarını kırmama ve eğer bacakları yaralanmışsa onları iyileştirmeye çalışma yükümlülüğü. Farklı ortak nitelikler bizi farklı hayvanlara farklı bakımlardan sorumlu kılar; ancak en nihayetinde bu sorumluluğu kendisinde temellendireceğimiz en az bir ortak niteliğin bulunması zorunlu görünmektedir.

Öte yandan, birtakım nitelikler taşıyor olmamız, bu niteliklerin sabit olduğu veya niteliklerimizin tamamının ilişkilerimizi öncelediği anlamına da gelmez. Niteliklerimiz pekâlâ değişken olabilir ve bazılarını da ilişkilerimizde kazanıyor olabiliriz. Yine de bir ilişkiye girebiliyor olmamız dahi, en baştan bazı nitelikleri taşıyor olmamız sayesinde mümkündür. Bu sabit ve ilişkisel niteliklere dair doğru bir kavrayış geliştirmede, tarafların serpilip gelişebileceği sağlıklı ihtimam ilişkileri kurmamız mümkün olmaz.

Kanımcı ihtimam etiği açısından Singer ve Regan'ın kuramlarındaki esas problem, onların ahlaki yükümlülüklerimizi 'acı çekebilme' veya 'bir-yaşamın-öznesi olma' gibi 'ortaklıklarımızda' temellendirmeleri değil, fakat hayvanların içinde buldukları özgül koşullara, onların bu koşullara göre değişebilen ihtiyaçlarına ve bizden 'farklı' oldukları noktalara karşı kör olmalarıdır. Hayvanlarla kurduğumuz her ilişki, her zaman belli bir bağlamda, özgül koşullar altında gerçekleşir. Bu koşullar hayvanların somut ihtiyaçlarını, dolayısıyla onlara karşı yükümlülüklerimizi de değiştirir. İhtimam etiğinin perspektifinden bakıldığında Singer'ın ve Regan'ın kuramlarındaki esas problem, onların hayvanlarla insanlar

arasındaki ortaklıklara yapmış oldukları vurgudan ziyade, bu ortaklığı yükümlülüklerimizi temellendirmek için yeterli bulmaları ve tikel durumlara, bağlama ve farklılıklarımıza 'yapmamış' oldukları vurgudur.

Tıpkı faydacı ve deontolojik yaklaşımlar gibi kapasite-temelli olmasına, yani hayvanlara karşı ahlaki yükümlülüklerimizi onların kimi kapasitelerinden hareketle temellendirmesine karşın, yine de hayvanların insanlardan farklılıklarına ve özgül ihtiyaçlarına da özel bir vurgu yapan bir yaklaşım, Nussbaum'un (2006) Aristotelesçi yapabilirlikler yaklaşımıdır. Nussbaum hayvan etiğinde hayvanların onurlu ve serpilip gelişebilecekleri tatminkâr yaşamlar sürebilmeleri için onlara karşı pozitif yükümlülüklerimizin de ne olduğunu sorgulamış düşünürlerden biridir. Buradaki 'onur' sözcüğü, ilk bakışta, Steiner'in dikkat çekmiş olduğu insan-merkezcilik tuzağına Nussbaum'un da düşmüş olduğunu bize düşündürebilir. Ancak Nussbaum'un kullandığı anlamıyla 'hayvan onuru', bir hayvan bireyin kendi türünün gerektirdiği şekilde davranmadığı veya başka türlü davranmaya zorlandığı durumlarda zedelenir. Örneğin uçabilen bir kuşun özgürce uçmadığı veya bir ayının sirkte gösteriler yapmaya zorlandığı bir yaşam, Nussbaum'a göre 'onursuz' bir hayvan yaşamı olacaktır.³ Nussbaum, buradan hareketle hem insanların hem de hayvanların iyi yaşamlar sürebilmeleri için karşılamaları gereken

---

³ Regan'ın da *The Case for Animal Rights* kitabında bu meseleye eğildiği bir pasajın bulunduğunu belirtmem gerekiyor (1983: 97-98). Regan burada 'zarar'ın salt acı çektirmeye indirgenemeyeceğine, birini bazı olanaklardan mahrum bırakmanın da o kişiye verilmiş bir zarar olduğuna dikkat çeker. Örneğin bir çocuğu iyi bir eğitim almaktan mahrum bırakmak, o çocuğa aktif olarak acı çektirmeyebileceği gibi, çocuk bir şeylerden mahrum kaldığının bilincinde olmayabilir. Hatta çocuk kendini mutlu bir çocuk olarak dahi tanımlayabilir. Öte yandan bu, bu çocuğa eğitim hakkı tanımayarak ona zarar vermiş olduğumuz gerçeğini değiştirmeyecektir. Hayvanlar için de benzer bir durum söz konusudur. Hayvan endüstrisinde yapacağımız bir reformla hayvanların kafeslerini genişletebilir, onlara rahatlıkla hareket edebilecekleri ortamlar sağlayabilir ve onlara acı çektirecek uygulamaları yasaklayabiliriz. Yalnızca kullanılmak için yetiştirilmiş olan bu hayvanlar, başka bir yaşamı hiç bilmeyeceklerinden, nelerden mahrum kaldıklarının da bilincinde olmayacak ve acı çekmeyeceklerdir. Gelgelelim bu, bu hayvanlara zarar vermediğimiz anlamına gelmeyecektir. Bu hayvanların hareket özgürlüğü hâlâ oldukça sınırlı olacak, kendi türlerinden diğer bireylerle veya başka türlerden hayvanlarla kurabilecekleri karmaşık, zengin ilişkiler baştan köreltilmiş olacaktır. Bu da Nussbaumcu terminolojiyle, bu hayvanların 'onursuz' yaşamlar sürdükleri anlamına gelir. Regan, bir çocuğa, ona iyi bir eğitim vermek gibi pozitif yükümlülüklerimizin olduğunu kabul etmekle birlikte, evcil olmayan hayvanlara karşı pozitif yükümlülüklerimizin neler olabileceği üzerine hiç düşünmez; yükümlülüklerimizi salt negatif yükümlülükler olarak tanımlar ve bu hayvanlara mümkün olduğunca 'karışmamamız' gerektiğini düşünür.

temel ihtiyaçlarından bazılarını “hareket, duygusal yakınlık, sağlık, bir toplulukta yer alma, onur, beden bütünlüğü ve acıdan kaçınma” (2006) olarak sıralar.

Nussbaum’un yapabilirlikler yaklaşımı ihtimam etikçilerine hayvanların özgül ihtiyaçlarına eğilebilmeleri için hayli kullanışlı bir çerçeve sunsa da, yine de ihtimam etiğinin perspektifinden bakıldığında bu yaklaşımın da birtakım problemleri vardır. Bu problemlerden ilki, Nussbaum’un kapasiteleri ve bunlardan doğan ihtiyaçları sıralarken, türsel aidiyeti temel almasıdır. Elbette ait olduğumuz biyolojik türün gerektirdiği temel birtakım ihtiyaçlarımız ve kapasitelerimiz vardır. Öte yandan mutlu bir yaşam sürebilmek için geliştirmemiz gereken kapasiteler tür içi veya türler arası ilişkilere bağlı olarak değişiklik gösterebilir (Palmer 2010: 48). Kapasiteler aynı türe ait bireylerde dahi değişiklik gösterebilmektedir. Donaldson ve Kymlicka’nın (2016: 112) verdiği örneği aktaracak olursam, bebekliğinden itibaren sadece insanlarla büyümüş ve başka şempanzelerle hiç sosyalleşmemiş bir şempanzenin ihtiyaçları, türünün insanlarla hiç karşılaşmamış olan diğer üyelerinkinden farklı olacaktır. İnsanlarla sosyalleşmeye alışık olan kimi şempanzeler, bazen işaret dili öğrenmek istemekte ve bundan haz almakta, işaret dilini türlerinin diğer üyeleriyle de paylaşmak istemektedirler. İşaret dilini konuşma kapasitesi, şempanzelerin doğal/türsel davranış dağarcığında yer almaz; bu, onların insanlarla kurdukları sosyal ilişkilerde ortaya çıkmış bir ihtiyacı karşılamak üzere kazandıkları bir kapasitedir. Yine de şempanzelerin işaret dilini öğrenerek, sırf türsel davranış dağarcıklarının dışına çıkan bir şey yaptıkları için onurlarının zedelendiğini kabul etmek istemeyiz. Aksine, bu davranışı kazanmalarının onların yaşamlarını zenginleştirdiğini dahi öne sürebiliriz.

Bir şempanzenin, bir tavuğun veya bir filin ne yapabileceğini bilmiyoruz. Dolayısıyla elimizde, bir hayvan bireyine nasıl davranmamız gerektiğini bize bildirebilecek, onun ait olduğu biyolojik türün tüm kapasitelerinin doğru ve eksiksiz bir listesi olamaz. Hem insanların hem de hayvanların sahip oldukları kapasitelerin pek çoğu ilişkisel ve bağlamsaldır. Palmer’ın vermiş olduğu örneği aktaracak

olursak, insan türünün bir üyesi olarak, toplayıcı-avcı bir toplumda serpilip gelişebilmek ve onurlu bir yaşam sürebilmek için geliştirmem gereken kapasitelerle, bir 21. yüzyıl metropolünde onurlu bir yaşam sürebilmek için geliştirmem gereken kapasiteler birbirinden farklı olacaktır (2010: 46).

O halde ihtimam temelli bir yaklaşım, failleri birtakım 'sabit' niteliklerle donatılmış ve girdikleri ilişkileri önceleyen, birbirinden yalıtılmış atomize varlıklar olarak görmektense, faillerin bu ilişkilerde kurulduklarını, bu ilişkilere girdiklerinde değişip dönüştüklerini ve sahip oldukları kimi nitelikleri veya kapasiteleri de tam da bu ilişkiler içinde edinebileceklerini kabul eder. Ahlaki yükümlülüklerimiz söz konusu olduğunda da taşıdığımız nitelikler veya kapasiteler bu yükümlülükleri temellendirmede önemli bir yere sahip olmakla birlikte, kimi yükümlülüklerimiz ise ilişkilerimizden doğar (Gruen 2011: 67). Dolayısıyla ne ihtiyaçlarımızın ne de ahlaki yükümlülüklerimizin ilişkilerimizi önceleyen sabit, değişmez bir dökümünü çıkarmak mümkün görünmektedir.

3.4. Ahlaki İlkelerimizin Soyut ve Evrensel İlkeler Olarak Formüle Edilmesinin Bir Eleştirisi

Faydacı ve deontolojik yaklaşımların burada sıralayacağım son ortak yanı, her iki yaklaşımın da özgül koşullara ve bağlama karşı görece kayıtsız olmasının esas nedeninin, onların ahlaki ilkelerimizi mümkün olduğunca soyut ve evrensel bir tarzda formüle etmeye çalışmalarıdır (King 1991: 77). Ahlaki problemleri olabildiğince soyut ve bağlamından yalıtılmış bir tarzda ele almak, ihtimam etiğinin perspektifinden bakıldığında 'adalet temelli' yaklaşımın tipik bir özelliğidir. Regan'ın yukarıda sözünü etmiş olduğum cankurtaran botu örneği de yine karmaşık bir ahlaki problemin bir 'ya/ya da' formülüne indirgenmesinin tipik bir örneğidir. İhtimam temelli bir perspektiften bakıldığında bu da ahlaki problemlerimiz üzerine düşünmenin son derece yanıltıcı ve kısır bir yoldur. Gerçekte ahlaki problemlerimiz asla bu denli soyut veya basit değildir; onlar her zaman bir bağlam içerisinde, bir tarihsel ve sosyopolitik arka planla ortaya çıkarlar.

İhtimam etiğine pek sıcak bakmamakla birlikte, bağlamın önemine ilişkin bir vurguyu Francione da yapmaktadır. Francione, hayvan etiğindeki problemlerimizi ‘Cankurtaran botunda insanı mı yoksa köpeği mi feda etmeliyiz?’ veya ‘Yanan bir binadan bir çocuğu mu yoksa bir köpeği mi kurtarmalıyız?’ gibi sahte ikilemlere indirgemekle göz ardı ettiğimiz önemli bir husus hakkında şöyle yazar:

Çoğu durumda, hayvanlarla aramızdaki çıkar “çatışmaları”nı *biz* yaratırız. Hissetme yetisine sahip milyarlarca hayvanı, sırf onları öldürmek amacıyla dünyaya getiririz. Sonra da bu hayvanlara karşı ne gibi ahlakî yükümlülüklerimiz olduğunu sorgularız. Fakat bu hayvanları, insanlara hiçbir surette reva görmediğimiz yöntemlerle kullanmak üzere dünyaya getirmekle ... insandıışı hayvanların ahlakî topluluğumuza dahil olmadıklarına daha baştan karar vermişizdir. İnsandıışı hayvanların, eşit gözetilme ilkesini uygulamak zorunda olmadığımız ve dolaysız ahlakî yükümlülüklerimizin olmayacağı varlıklar olduğuna baştan karar vermişizdir (Francione 2008: 281-282).

Dolayısıyla ahlaki problemlerimizi bir matematik problemini çözer gibi çözmeye çalışmak yanıltıcıdır. Bu ikilemlere vereceğimiz yanıtlar bağlama göre değişebileceği gibi, ‘O köpek o bota nasıl geldi?’ veya ‘O köpek niçin o binadaydı?’ sorularından bağımsız ele alınmamalıdır.

Ahlak felsefesinde ahlaki ikilemler olarak karşımıza çıkan düşünce deneylerinde, genellikle iki kötü seçenekten daha az kötü olanı seçmemizin beklendiği senaryolar kurgulanır. Ancak bu ikilemlere bir çözüm aranırken, kendimizi nasıl olup da öyle bir senaryo içinde bulduğumuz ve önümüzde niçin yalnızca verili seçeneklerin bulunduğu sorusu sıklıkla es geçilir (Emmerman 2022: 182). Oysa gerçek hayatta karşılaştığımız ahlaki problemlerde nadiren yalnızca iki seçeneğimiz vardır. Öte yandan hiçbir zaman sonsuz seçeneğimiz de yoktur. Olası seçenekler her zaman sosyal, politik ve ekonomik koşullar tarafından sınırlandırılır. Örneğin, vegan bir bireyin gündelik hayatında sıklıkla karşılaştığı problemlerden bir tanesi, hastalandığında vegan ilaç bulmaktır. Beslenme ve giyim söz konusu olduğunda ucuz ve kolay ulaşılır alternatifler görece mevcuttur; ancak ilaçlar söz konusu olduğunda bu birey neredeyse her zaman ilaç şirketlerinin insafına kalmıştır. İlaç şirketleri ya hayvan deneyleri yapmakta ya da ilaçlara sığır jelatini

veya laktoz gibi maddeler koymaktadır. Bu durum, vegan bireyin karşısına iki seçenek arasında kararsız kaldığı bir 'tramvay ikilemi' çıkarabilir: Bu kişi bu ilaçları kullanmayı reddedip hastalığının ilerlemesine göz mü yummalı, yoksa ilacı satın alarak hayvanların bedenlerinin sömürülmesine destek mi olmalıdır? İşte bir ihtimam etikçisi, bu problemi faydacı ve deontolojik yaklaşımlarda sıklıkla rastladığımız gibi bir 'ya/ya da' veya 'öl ya da öldür' problemine tercüme etmekten kaçınacak, önüne yalnızca bu iki seçeneği koyan koşulların neler olduğunu sorgulayacaktır: Niçin önümüzde yalnızca bu iki seçenek vardır? Niçin bireylerin sömürsüz bir alternatifine ulaşımı yoktur? Eğer sömürsüz alternatifler varsa, bunlara kimler ve hangi koşullarda ulaşabilmektedir? Mevcut durumdan kimler, ne pahasına kâr sağlamaktadır? Bu alandaki politikalar veya yasal düzenlemeler nelerdir? Mevcut koşullar nasıl değiştirilebilir?

Özetle, bir ihtimam etikçisi ahlaki problemlerimizi bağlamından yalıtılmış problemler olarak alıp, onları tartışmak için soyut düşünce deneyleri kurgulamaktansa, bu problemlerin bağlamına, arka planına, burada devrede olan karmaşık güç ilişkilerine ve tarafların hiyerarşik konumluluklarına odaklanmaya özel bir önem verir (Donovan 1996: 93). Bu koşulların değişkenliği, ahlak alanında soyut, evrensel ilkeler formüle edemeyeceğimiz, problemleri kendi somut, özgül koşulları içerisinde değerlendirmemiz gerektiği anlamına gelir.

Sonuç

Etikte ihtimam temelli yaklaşım, faydacı ve deontolojik yaklaşımların aksine, rasyonalizmi, bağımsızlığı, otonomiye ve kendi kendine yetebilmeyi değil fakat karşılıklı bağımlılık ilişkilerini, yardımlaşmayı, dayanışmayı, pozitif yükümlülüklerimizi, özgül ihtiyaçlara karşı duyarlılığı, kırılganlıklarımızı ve özenli bir bakımı merkeze alır. Bu çalışmamda ihtimam etiğinin yalnızca insanlar arası ilişkiler için değil fakat insanların diğer hayvanlarla kurduğu ilişkiler için de niçin faydacı ve deontolojik yaklaşımlardan daha doyurucu bir yaklaşım olduğunu göstermeye çalıştım. Bunun için de faydacı ve deontolojik yaklaşımların başlıca dört

ortak yanını tespit ederek ihtimam temelli bir yaklaşımın bunlara nasıl alternatifler önerebileceğini sıraladım. Öncelikle ihtimam etiği, modern rasyonalist etikteki akıl-duygu ayırımına karşı çıkararak, bu iki yetimizin birbirinden keskin bir şekilde ayrılmadığı bir etik önerir. Duyguların da ahlak alanındaki kurucu rolüne vurgu yaparak, insanın rasyonel yanının duygusal yanından koparılmadığı daha bütünlüklü bir kavrayış oluşturur. İkinci olarak, ihtimam temelli bir hayvan etiği kendisini hayvanlara karşı negatif yükümlülüklerimizin ne olduğu sorusuyla sınırlamaz. İhtimam etiği, hayvanlarla karşılıklı bağımlılık ilişkilerimizden türeyen birtakım pozitif yükümlülüklerle de eğilerek, yine çağdaş rasyonalist yaklaşımlardan daha kapsamlı bir etik geliştirir. Buna ek olarak, özellikle de evcilleştirilmiş hayvanlarla kurduğumuz ilişkilerin her zaman zorunlu olarak bir tahakküm veya sömürü ilişkisi olacağı yönündeki karamsar varsayımları reddeder. İhtimam temelli bir hayvan etiğinde, ilişkinin hiçbir tarafı, ilişkileneden önce tamamlanmış değildir ve birtakım zorunlu özler taşımaz. Bu yaklaşım, insanı veya diğer hayvanları değişime kapalı kendilikler olarak almayı reddeder. Bu, ihtimam etiğinin mevcut insan-hayvan ilişkilerindeki tahakküm ve sömürü olgusunu reddettiği anlamına gelmez, fakat etik bir sorumlulukla, ilişkileri koparmadan mevcut duruma adil alternatifler tahayyül etmeye açık olduğu anlamına gelir. Üçüncüsü, ihtimam etiği başka varlıklara karşı ahlaki yükümlülüklerimizi temellendirirken, yalnızca ortaklıklarımıza odaklanmayı da yetersiz bulur. Taşındığımız ortaklıklar elbette empatiyi güçlendirerek ihtiyaçlara karşı daha duyarlı olmamızı sağlar ve bu da ihtimam ilişkisinin kurulabilmesi için elzemdir. Ancak ihtimam temelli bir hayvan etiği aynı zamanda başka hayvanların insanlardan nasıl 'farklılaştıklarına' ve bu farklılıklardan doğan özgül birtakım ihtiyaçlara eğilmeye de özel bir önem verir. Son olarak, ihtimam temelli bir yaklaşım, hayvan etiğinde soyut ve evrensel ilkeler formüle etmeye karşı çıkar. Hatta genel olarak 'hayvanlara' nasıl davranmamız veya davranmamamız gerektiğini saptayabilecek bir kuram veya yaklaşım dahi mümkün değildir; çünkü 'hayvanlar' kümesi büyük bir çokluk ve çeşitlilik arz eder. Farklı hayvan bireyleriyle veya türleriyle kurduğumuz ilişkiler de benzer bir çokluk ve

çeşitlilik arz ettiğinden, bu, onlara karşı özgül yükümlülüklerimizi de değiştirecektir. Böylelikle de somut gerçeklikle çok daha uyumlu, ayakları yere basan, çeşitliliğe ve farklılıklara karşı duyarlı bir yaklaşım olarak ihtimam etiği, yalnızca diğer insanlarla değil fakat diğer hayvanlarla kuracağımız ilişkilerde de bize iyi bir şekilde yol gösterebilir.

Beyond Utilitarianism and Deontology: A Care-Based Framework For Animal Ethics

Summary

Karun ÇEKEM

Res. Assist. Dr.

Ege University, Faculty of Letters, Department of Philosophy, Izmir, TR

ORCID: 0000-0003-1115-4382

karuncekem@gmail.com

Introduction

Throughout the past fifty years, the field of contemporary animal ethics has engaged in discourse regarding our moral obligations to non-human animals, the foundation upon which such obligations should be based, and the potential for animals to possess fundamental rights akin to those of human beings. Within these discussions, utilitarianism and deontological/rights-based approaches have emerged as the predominant frameworks. However, criticisms of these approaches have emerged from various ethical traditions since the 1990s, highlighting their inherent problems and limitations. This article concentrates on one such tradition, namely, the feminist care ethics tradition, and considers the critiques that can be directed at utilitarian and deontological approaches from within this framework. Following a brief introduction of utilitarian and deontological approaches in animal ethics, this study will proceed to present a feminist, care-based analysis of these perspectives, endeavoring to demonstrate how a care-based animal ethics may offer a more satisfactory alternative in comparison to both of the established frameworks.

1. Utilitarian and Deontological Approaches in Animal Ethics

Peter Singer, a utilitarian philosopher, argues that non-human animals experience pain just as humans do, and believes that excluding animals from the moral domain, while basing our moral obligations towards other humans on their capacity to suffer, is irrational and inconsistent. Singer's earlier works, including *Animal Liberation* (2018) which was published in 1975, lean towards 'classical utilitarianism', while his later works, such as the second edition of *Practical Ethics* (1993), adopt a 'preference utilitarianism' that aims to maximize the satisfaction of as many individuals' personal preferences as possible, rather than total pleasure or happiness. However, both forms of utilitarianism are problematic in that they may justify sacrificing the interests of minorities or individuals for the benefit of the majority.

On the other hand, the deontological or rights-based approach in animal ethics asserts that animals, at least some of them, should possess fundamental and inalienable rights akin to those of humans. According to Tom Regan's deontological theory, animal rights are based on "preference autonomy" - the idea that any entity with preferences

and the capacity to act towards fulfilling them is autonomous and therefore entitled to rights (1983: 84-85). Regan critiques Singer for not acknowledging animal "rights" while establishing our direct "duties" towards them (1983: 218). Additionally, Regan critiques classical utilitarianism for reducing moral patients to mere pleasure and pain receptacles (1983: 205-206). Although Singer's preference utilitarianism distinguishes between pleasure and preferences, Regan contends that preference utilitarianism too has its limitations, particularly when applying the notion of preference to animals that may lack conscious preference. Furthermore, what precisely prevents us from viewing these entities, which classical utilitarianism has reduced to mere pleasure and pain receptors, as mere "preference receptors" in preference utilitarianism, and overlooking some individuals in favor of maximizing satisfied preferences through quantitative measurement (Regan 1983: 209-210)?

Regan posits that our direct duties to certain animals and their inalienable rights are grounded in their inherent value, independent of their ability to feel pleasure or pain, benefit others, or possess certain preferences (Regan 1983: 235-236). For Regan, inherent value is not something that can be possessed to varying degrees; a being either has inherent value or it does not, and all beings possessing inherent value must be regarded as equal in this regard (Regan 1983: 237, 240-241). Beings with inherent value, according to Regan, are subjects-of-a-life. Given that it is evident that many animals, such as mammals and certain birds, are subjects-of-a-life just as humans are, they too deserve respect and the recognition of their rights, irrespective of whether or not they experience pain. Regan's deontological animal ethics thus circumvents the risk of sacrificing the interests of the minority for the sake of the majority that utilitarianism carries.

2. What is Care Ethics?

During the 1980s, feminist care ethics began to mature as a separate ethical approach, shedding light on how women's experiences have been historically excluded from ethics. According to feminist ethicists, modern rationalist theories imply an ethical subject that is autonomous and capable of encountering each other in the public sphere, yet these theories are fundamentally inconsistent with the experience of women who have been confined to private sphere and disproportionately burdened with care labor. Moreover, the construction of ethics around the notion of an autonomous and self-sufficient subject is indicative of an erroneous conception of humanity and morality. In reality, individuals are never really self-sufficient, spending their childhood and old age in a state of dependency on care, and their adult lives are also spent in a mutually dependent manner. From the perspective of care ethics, subjects are not complete entities who precede their relationships. Rather, subjects are situated and constructed in various ways within their relationships. Similarly, autonomy is not an inherent characteristic of individuals, but rather a quality acquired relationally and to varying degrees. This relationality and mutual dependence form the basis of human existence and our need to care for each other. Furthermore, the ethics of care holds that it is impossible to establish abstract and universal principles in ethics. Above all, it argues that we must take into account each other's concrete needs. It is evident that these needs will vary from situation to situation and from person to person. Therefore,

different needs, different circumstances, and different relationships require us to approach each situation within its context. Finally, the ethic of care places special emphasis on analyzing the disproportionate distribution of care labor and the injustices that result from it. While we are all mutually dependent, some individuals, such as children, the elderly, and some people with disabilities, are more in need of care for obvious reasons. This situation may result in one party becoming overly dependent on others, losing their autonomy entirely, falling victim to abuse, or it may result in caregivers adopting a paternalistic position or undertaking an excessive workload. For this reason, some political philosophers, such as Joan Tronto (1993), have suggested that the only way to address these injustices is not to confine care-based approaches to individual relationships, but to make our institutions more care-focused and implement care-based policies.

3. Problems of Utilitarian and Deontological Animal Ethics from the Perspective of Care Ethics and Alternatives that can be Suggested to Them

3.1. A Critique of the Reason-Emotion Distinction in Utilitarian and Deontological Approaches

Despite their differences, both Singer and Regan propose a rationalist approach to animal ethics. Although they both argue that we have moral responsibilities towards not only purely rational beings but also non-rational ones, they ground moral responsibility itself in our rationality. Both Singer and Regan insist on the importance of reason in moral decision-making mechanisms and believe that emotions should be kept outside of these mechanisms (Donovan 2006: 306). As feminist thinkers have shown, throughout the history of Western thought, reason and emotion have been sharply separated from each other, with reason being associated with masculinity and emotions with femininity. Emotions have been seen as things that need to be controlled by reason, belittled and excluded from the realm of morality. The fact that women have been characterized as emotional rather than rational throughout the history of Western thought and have been excluded has also been reflected in the field of animal ethics. In summary, from the perspective of care ethics, the first commonality we can identify and criticize in utilitarian and deontological approaches is that they detach reason from emotions, elevate reason over emotions, and continue the tradition of associating reason with masculinity and emotions with femininity. A care-based animal ethics, on the other hand, attributes a foundational role in morality to capacities such as empathy, sympathy, and compassion. Furthermore, it opposes the idea that these capacities can be sharply separated from our rational faculties.

3.2. A Critique of Formulating Our Moral Obligations Towards Animals Only as 'Negative' Obligations

Contemporary rationalist approaches in animal ethics fundamentally construe human-animal relations as a conflictual one and exhibit a pessimistic view of human nature: unless humans are regulated and animal rights are safeguarded, humans will selfishly continue to inflict harm on animals. This has resulted in utilitarian and deontological approaches primarily focusing on what our 'negative' obligations are toward animals, i.e., what we should 'not do' or how we should 'not treat' them.

However, humans' relationship with animals need not always be a mere conflictual one. It is possible to establish relationships with animals that are free from exploitation, compassionate, attentive, and enriching for all parties involved. This implies that a care-based approach cannot be satisfied with formulating our obligations toward animals merely as negative ones, but must also reflect on our positive obligations toward them. Care ethics, as mentioned above, places positive attention to specific needs at its core. Undoubtedly, utilitarian and deontological approaches have also shown an interest in what the needs of animals are, but they have been hesitant to propose meeting these needs as positive obligations. Rather, they have defined animals' fundamental need as our non-interference and non-infliction of harm. However, it is also important to keep in mind that while we coexist with humans and non-humans in a network and are mutually interdependent in many respects, our positions in these relationships also alter our obligations. A care-based approach should focus on strengthening these relationships in a fair manner and on creating rich narratives and experiences that enable all parties to flourish, instead of trying to sever them wherever an unjust and asymmetrical relationship is perceived (Vance 1999: 181; Gruen 2022: 162; Donaldson and Kymlicka 2016: 93-94).

3.3. A Critique of the Foundation of Moral Obligations Based on Our Shared Qualities

Utilitarian and deontological approaches ground our moral obligations towards animals on the shared qualities they possess with humans, such as sentience, having preferences, or being a subject-of-a-life. According to Steiner, when we value animals for possessing a quality that humans also possess, it inevitably leads to valuing the more complex being who possess that quality - i.e., humans - to a greater degree (2005: 224-225). Of course, when deciding whether to include a being in the moral sphere, we must examine whether they possess certain qualities. However, possessing certain qualities does not necessarily mean that those qualities are fixed, as they may be variable, and some may be acquired through relationships.

From the perspective of care ethics, the main issue with Singer's and Regan's theories lies not in their emphasis on the shared qualities between humans and animals, but rather in their belief that this sharedness is sufficient to ground our obligations, without much attention paid to specific circumstances, contexts, and differences. Furthermore, there is no definitive list of a given animal's capacities that can inform us how to treat an individual of that species. Most of the capacities that both humans and animals possess are relational and contextual. Therefore, a care-based approach acknowledges that moral agents and patients are not entities with fixed qualities, but are instead constituted by their relationships, and may acquire certain qualities or capacities through those relationships.

3.4. A Critique of Formulating Our Moral Principles as Abstract and Universal Principles

The last commonality between the utilitarian and deontological approaches, which I will indicate here, is that both approaches are relatively indifferent to specific conditions and contexts, and the main reason for this is their attempt to formulate our moral principles in as abstract and universal a manner as possible. Ethics of care, on the other hand, places special emphasis on focusing on the context, background, complex power dynamics at play, and hierarchical positions of the parties involved, rather than abstract thought experiments that isolate our moral problems from their context (Donovan 1996: 93). The variability of these conditions implies that in the realm of ethics, we cannot formulate abstract, universal principles for problems that we cannot evaluate within their specific, concrete conditions.

Conclusion

In ethics, a care-based approach prioritizes mutual interdependence, cooperation, solidarity, positive obligations, sensitivity to specific needs, vulnerabilities, and attentive care rather than rationality, autonomy, independence, and self-sufficiency, as opposed to utilitarian and deontological approaches. In this study, I aimed to demonstrate why a care-based approach is a more satisfying framework not only for interpersonal relationships among human beings but also for relationships between humans and other animals, compared to utilitarian and deontological approaches. I argued that care ethics can serve as a grounded perspective that is well-suited to the concrete realities and sensitive to diversity, offering us valuable guidance not only for our relationships with other humans but also for our relationships with other animals.

KAYNAKÇA | REFERENCES

- Adams, C. J. (2013). *Etin Cinsel Politikası: Feminist-Vejetaryen Eleştirel Kuram* (çev. G. Tezcan ve M. E. Boyacıoğlu). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Adams, C. J. ve Gruen, L. (2022). Introduction. *Ecofeminism: Feminist Intersections with Other Animals & The Earth* (2. Basım, ed. C. J. Adams ve L. Gruen, ss. 1-43). New York: Bloomsbury.
- Birke, L. (1999). Exploring the Boundaries: Feminism, Animals, and Science. *Animals and Women: Feminist Theoretical Explorations* (ed. C. J. Adams ve J. Donovan, ss. 32-54). Durham: Duke University Press.
- Curtin, D. (2022). Compassion and Being Human. *Ecofeminism: Feminist Intersections with Other Animals & The Earth* (2. Basım, ed. C. J. Adams ve L. Gruen, ss. 69-87). New York: Bloomsbury.
- Davis, K. (1995). Thinking Like A Chicken: Farm Animals and the Feminine Connection. Erişim Tarihi: 22.10.2022 (https://www.upc-online.org/thinking_like_a_chicken.html).
- DeGrazia, D. (1999). Animal Ethics Around the Turn of The Twenty-First Century. *Journal of Agricultural and Environmental Ethics*, 11, 111-129.
- Donaldson, S. ve Kymlicka, W. (2016). *Zoopolis: Hayvan Haklarının Siyasal Kuramı* (çev. M. Yıldırım). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Donovan, J. (1990). Animal Rights and Feminist Theory. *Signs*, 15 (2), 350-375.
- Donovan, J. (1996). Attention to Suffering: A Feminist Caring Ethic for the Treatment of Animals. *Journal of Social Philosophy*, 27 (1), 81-102.
- Donovan, J. (2006). Feminism and the Treatment of Animals: From Care to Dialogue. *Signs*, 31 (2), 305-329.
- Emmerman, K. S. (2022). Inter-animal Moral Conflict and Moral Repair: A Contextualized Ecofeminist Approach in Action. *Ecofeminism: Feminist Intersections with Other Animals & The Earth* (2. Basım, ed. C. J. Adams ve L. Gruen, ss. 181-196). New York: Bloomsbury.
- Francione, G. L. (1999). Abortion and Animal Rights: Are They Comparable Issues? *Animals and Women: Feminist Theoretical Explorations* (ed. C. J. Adams ve J. Donovan, ss. 149-160). Durham: Duke University Press.
- Francione, G. L. (2008). *Hayvan Haklarına Giriş: Çocuğunuz mu Köpeğiniz mi?* (çev. R. Akman ve E. Gen). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gilligan, C. (2003). *In A Different Voice: Psychological Theory and Women's Development*. Cambridge: Harvard University Press.

Gruen, L. (2011). *Ethics and Animals: An Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.

Gruen, L. (2022). Facing Death and Practicing Grief. *Ecofeminism: Feminist Intersections with Other Animals & The Earth* (2. Basım, ed. C. J. Adams ve L. Gruen, ss. 161-176). New York: Bloomsbury.

Kant, I. (1991 [1797]). *The Metaphysics of Morals* (İngilizceye çev. M. Gregor). New York: Cambridge University Press.

King, R. J. H. (1991). Caring about Nature: Feminist Ethics and the Environment. *Hypatia*, 6 (1), 75-89.

Luke, B. (1999). Taming Ourselves or Going Feral? Toward a Nonpatriarchal Metaethic of Animal Liberation. *Animals and Women: Feminist Theoretical Explorations* (ed. C. J. Adams ve J. Donovan, ss. 290-319). Durham: Duke University Press.

Nussbaum, M. C. (2006). The Moral Status of Animals. Erişim Tarihi: 22.10.2022 (<https://www.chronicle.com/article/the-moral-status-of-animals>).

Palmer, C. (2010). *Animal Ethics in Context*. New York: Columbia University Press.

Regan, T. (1983). *The Case for Animal Rights*. Berkeley: University of California Press.

Singer, P. (1993). *Practical Ethics* (2. Basım). New York: Cambridge University Press.

Singer, P. (2018). *Hayvan Özgürleşmesi* (çev. H. Doğan). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Steiner, G. (2005). *Anthropocentrism and Its Discontents: The Moral Status of Animals in the History of Western Philosophy*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press.

Tronto, J. (1993). *Moral Boundaries: A Political Argument for an Ethic of Care*. New York: Routledge.

Vance, L. (1999). Beyond Just-So Stories: Narrative, Animals, and Ethics. *Animals and Women: Feminist Theoretical Explorations* (ed. C. J. Adams ve J. Donovan, ss. 163-191). Durham: Duke University Press.